

MODRA
OPTICA
LETO
IX

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Vladimir Bartol. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 7. ŠTEVILKE

JUNIJ

Stane Melihar: Bojan Isajev, Rojeni smo na Balkanu

Ivan Rob: Iz romunske lirike

Miško Kranjec: Za službo

Milena Mohoričeva: Brez konca

Janko Lavrin: Bogomili

Razno

BOJAN ISAJEV, ROJENI SMO NA BALKANU

STANE MELIHAR

Cela red knjig je že ležala pred menoj, ko se je ustavil moj pogled na rumenih platnicah: Bojan Isajev, *Rojeni smo na Balkanu*. Sledeč splošnemu zanimanju, s katerim pri nas zadnja leta spremljamo vse, kar je kakor koli v zvezi s to deželo naših simpatij, sem že sklenil, da poneseš knjigo domov, ko sem postal pozoren na knjižno oznanilo, tiskano na ovoju. Bil je slavospev, ki se je končal s stavkom: Dragocena knjiga, ki bo ohranila za vse čase svojo vrednost.

To prodajalčevo oznanilo je zadostovalo, da sem knjigo takoj zopet odložil. Ni me več zanimala, kakor me ne bo zanimal »najveličastnejši, najdovršenejši, najgigantnejši film sedanjosti« zaradi preprostega dejstva, da so doneče reklamne fraze razumniku še vedno nekoliko sumljive in ga prej odbijejo nego privabijo.

Domov grede pa sem razmišljal, s katerimi besedami naj oznani založba kako delo, ki je res pomembno. Kakor koli sem preudarjal, spoznal sem le, da bo vedno uporabljala tudi superlative, saj daje mnogokrat šele z njimi velikemu delu primeren poudarek. Zakaj ne bi bila knjiga Isajeva izmed tistih, ki bodo imele ceno še tudi potem, ko nas že ne bo več med živimi? In slutnja me to pot ni prevarila.

»Nie sme na Balkana rodenik«, »Rojeni smo na Balkanu«!

Naslov, ki prav točno pove, o čem bo knjiga govorila. Če bi ga hotel izpremeniti ali preoblikovati, bi mu vzel njegov emocionalni moment. Naslov je vzklik, prihajajoč iz podzavestnih globin, in pomenja: Tukaj — na Balkanu — smo se rodili, na meji vzhoda in zapada! Zato smo ljudje z razklano dušo!

Da je tako, izpričuje avtor sam, ki v enem svojih esejev pravi:

»V mojem rojstnem mestu je živelo šest tisoč Bolgarov, ostali trije tisoči prebivalcev so bili Turki. Eno tretjino vsega prebivalstva so tvorili gimnazijci: 1600 fantov in 500 deklet je obiskovalo srednjo šolo. Domala polovica vseh teh študentov pa je imela nepismene starše.

V tej skromni statistiki so zelo jasno izražena nasprotstva, ki se kažejo v bolgarskem duhovnem življenju.

Bolgarijo poznajo v svetu kot deželo samih kmetov analfabetov, ki večidel žive preko sto let, menda zato, ker redno uživajo jogurt. Prav tako upravičeno bi mogli trditi, da je Bolgarija deželna advokatov, če bi namreč upoštevali njihovo številnost in pa dejstvo, da more postati po zakonu iz leta 1934. župan, pa čeprav samo vaški, le absolviran jurist.

V zadnjih petdesetih letih je število nepismenih v Bolgariji prav tako naglo nazadovalo, kakor število stoletnikov; ni več čudovitega miru, ki je

vel iz vsega patriarhalnega življenja, s tem mirom pa je izginila tudi tišina ravnin, po katerih so se pasle črede ovac, ki so jih čuvali pastirji, kateri so bili prav tako trdi in vztrajni kot hrasti, pod katerimi so opoldne počivali.

Kjerkoli trči staro tradicionalno ob novo, ki prihaja od zapada, povsod tam se sprožijo premnogi boji in se rodi trpljenje in bolečina. Ta bolečina je osnovni motiv bolgarske novele, katere junak je vedno kmet. Junak bolgarskega romana pa je bil in je tudi še sedaj le intelektualec. Prvega bolgarskega junaka je v literaturi ustvaril nekako pred sedemdesetimi leti Turgenjev. Takrat o kakem bolgarskem slovstvu ni bilo ne duha ne sluha. V »Predvečer« je Turgenjev izoblikoval usodo Bolgara Isarova, ki je doživel duhovno krizo ruskega intelektualca na predvečer velikih reform Aleksandra II. in je padel v boju za osvobodjenje Bolgarske. V zadnjem desetletju minulega stoletja pa je izšel prvi resnično bolgarski roman: Ivan Vazov, »Pod jarmom«. Tudi junak tega dela, Ognjanov, je intelektualec. To delo je ostalo za nadaljnjih trideset let najboljše v svoji zvrsti, dočim sta se lirika in novela medtem polno razcveli. Roman pa se ni mogel razvijati, ker je njegov junak, razumnik, ki si je prisvajal zapadnjaško kulturo, doživel pri tem svojo duhovno krizo s takšno silovitostjo, da je bilo vsako epsko oblikovanje tega doživetja povsem nemogoče. Iz vse poezije te dobe se slišijo le kriki in stoki raztrgane duše, tako n. pr. iz kitic Javorova, iz globoko pesimistične lirike Slavejkova in iz poetičnih vizij Trajanova. Vsak poskus, zgraditi sintezo med starim, podedovanim, in med novim, se je ponesrečil, ker se je vselej izkazalo, da je še prezgoden. Kajti to novo ni pomenilo, da si moramo pridobiti le novega znanja ali pa, da se moramo naučiti, kako se obvladajo nove tehnične iznajdbe zapada. Pomenilo je mnogo več, kajti osvojiti si kulturo pomeni preoblikovati svojo notranjost, pomeni novo doživetje resničnosti. Našemu trdemu, preprostemu, bojevniškemu intelektualcu, ki je še tako blizu kmetu, pomeni to tudi novo doživetje žene, novo izoblikovanje njegovih odnosov do nje, ki se pa medtem že tudi izpreminja in postaja druga.«

To preoblikovanje odnosov med možem in ženo je tudi osnovni problem romana »Rojeni smo na Balkanu«, ki ga je Isajev šele napisal, ko je sam doživel vse te krče in krize. Ni pa edini problem ne edino spoznanje, ki nam ga knjiga posreduje. Tako bodo pazljivi bralci nepričakovano spoznali, v čem je bistvo razlike, ki loči bolgarskega (ali če hočete srbskega, albanskega, grškega, turškega) intelektualca od našega.

Osrednja oseba romana — žurnalist in odvetnik Stefan Stefanov — je obiskal vseučiliškega profesorja Dimitrova tik po velikem političnem porazu, ki ga je doživel. Profesor bi rad imel mladega človeka kot svojega sodelavca na univerzi in ker meni, da je prav sedaj prikladen čas, mu to tudi sporoči. Reče mu: »Vi imate nagnjenje in vse pogoje za akademsko življenjsko pot. Tega vam ne pravim prvič, toda danes so okoliščine posebno ugodne, da vas spomnim na to po vseh preizkušnjah, ki ste jih imeli.« Na to častno vabilo odgovori Stefanov tole: »Mi (pisatelj hoče s tem reči: bolgarski intelektualci) se umaknemo šele takrat v znanost, ko smo prelomili s politikom.«

In prav to, da zlepa ne opusti politike, je najznačilnejša poteza balkanskega intelektualca.

V življenju so gotovo trenutki, ko se tudi svojih dolžnosti zavedajoči javni delavec zgrozi ob spoznanju, kako ničev je prav za prav produkt njegovega stalnega in nesebičnega dela. Rad bi obstal, prenehal iskati ono pot, ki vodi iz vsakdanje nebogljenosti, dopustil, da se še nadalje širijo zmote in prevare; rad bi pustil živeti neštete okostenele malike, nič več ne bi hotel učiti, kako je treba ločiti zrno od plev. Samo miru si zaželi v tej uri resignacije, ko postane tudi najbolj razsodnemu človeku ravno-dušno vse dogajanje okoli njega, ker vidi, da je ves trud jalov in da so njegova ramena prešibka za vso težo njegovega hotenja in iskanja. Odslej se hoče boriti za resnico in lepoto, za čim večjo popolnost le še v svetu absolutne misli, v umetnosti, znanosti ali tehniki, vsekakor pa daleč vstran od dnevnega političnega boja. Značilno za vse resnične delavce je to čustvo odpovedi, ki se pojavi pri sleherniku, ko vidi, kako so mu koristilovci opljuvali in zamorili njegovo misel, njega in njegove prijatelje. Mnogo je velikih duhov, ki jih razum in srce silita v politično areno, pa se vendar trmasto in zagrenjeno umaknejo v bolj mirne pokrajine človeškega prizadevanja. Kakor je ta nemoč in zagrenjenost razumljiva in zato s človeškega zreljšča opravičljiva, vendar ne smemo nikoli pozabiti, kaj pomenja: v življenju posameznika začetek otopelosti, v življenju naroda pa življenjski zastoj, če ne še kaj hujšega. Kdor ni spoznal kljub vsej navlaki zmot aksioma, da gre v politiki predvsem za setev in manj za žetev, kdor ne ve, da se človeštvo preoblikuje neznansko počasi, kdor more delati le tedaj, ko si predstavlja skorajšnje plačilo in nagel uspeh, ta ne bo nikoli borec v boju resnice proti razumu, pravnosti proti brutalni sili, v boju, ki ne traja le nekaj desetletij ali stoletij, ampak se vleče kot rdeča nit skozi vso človeško zgodovino.

In naj se naši ljudje spogledujejo kakor se hočejo: na Balkanu in v vsem orientu bodo našli može, ki jih je obsedla ideja, ki ostanejo tudi po porazih še vedno borci v prvih vrstah. (Na zapadu samo še v Franciji, tej materi evropske kulture, ki doživlja usodo vseh nesrečnih mater, ko ji negodni otroci z udarci in zasmehom vračajo njeno življenje.)

Tudi roman politika Bojana Isajeva je dokaz za to trditev, čeprav njegovega junaka ljubezen popolnoma preoblikuje.

S kakšno melanholijo bodo tudi prebirali poglavja o delu študentovskih skupin vsi tisti, ki so po svetovni vojni spoznali dijaške mednarodne centre, kakor so Praga, Dunaj, Berlin, Pariz. Koliko ljubezni in hotenja je nakopičenega v vseh teh mladih ljudeh. In kako klavrno podleže ves zanos, ko trči ob realno vprašanje, kako financirati organizacijo in propagando. Kajti za vse je treba danes denarja — tudi za ideale. Čeprav vemo, da bo prišlo do boja med vzhodom in zapadom, ko bo vzhod na boljšem, ker se bo takrat boril za svoje stare ideje, ki jih je nekoč izročil v varstvo zapadu, ki se sedaj raje povrača v barbarstvo, vendar vizija tega boja še ni bila nikoli v leposlovju tako konkretno označena kot je v tej knjigi. Osebnost žaloigra vseh teh zidarjev nove skupnosti nam ga je približala, čeprav bi se nam zaradi etosa, ki vlada v svetu idej, upiralo, ako v njem ne bi propadli, saj nikoli ne moremo pristati na načelo, da namen posvečuje sredstva.

Ta v pravem pomenu politična ekskurzija pa naj ne moti onih čitateljev, ki zahtevajo predvsem snovno zanimivega branja. Avtor je močan oblikovalec, ki često spominja na največje Ruse. Zlil je problematiko svoje domovine v pristen roman. Hotel je v kratkem času spoznati vso

zapadno kulturo. Ostala mu je mnogo let neznanka, danes mu je tudi ta nekaj domačega. Vendar je spoznal v Evropi osamljenost in hrepenenje po domovini. V tej samoti je nastala pričujoča knjiga.

Naš čitatelj pogosto Kitajsko in Japonsko bolj pozna kakor pozna bližnji Balkan. Ta je preblizu in zato nima onega eksotičnega čara, ki ga ima Daljni vzhod. In vendar je neverjetno daleč od zapada, ta tako svojski svet. Saj Balkan ni več ognjišče nemirov, ampak nosilec stare, svojevrsne kulture, ki se sedaj prebuja k novemu življenju.

Spoznali ga boste po v nesreči prekaljenem, pogumnem pisatelju.

IZ ROMUNSKÉ LIRIKE

IVAN ROB

ARON COTRUS

Rojen je bil leta 1891. Po končani gimnaziji je odšel na Dunaj, kjer je študiral literaturo. Bil je urednik dnevnika »Românul«, ki je izhajal v Aradu. Izdal je več zbirk pesmi. Prve so izšle leta 1911. pod naslovom »Poezije«. Njegova lirika je precej močna. V nekaterih pesmih je soroden Bezručiu in Wolkerju.

HIMNA

Življenje!

Kdo? ... Kdo? ...

Te ljubil kdo je bolj gorkó,
te kdo je bolj preklel od mene?! ...

Življenje!

V tvoji temi je mraz, je trohnenje ...

Tvoje sonce me k rasti priganja,

me žge in me vsega presune ...

Prerodi me vsako prebujenje,

vsak sen, ki mi o borbi, o zmagi šepeče ...

Kakor čudežne strune

vsako vlakno v meni trepeče! ...

Vnamem se

in gorim,

zrasem

in upadem in se zgubim

zdaj v breznu obupa, zdaj spet v vrtincu slasti ...

Za vse, kar si mi dalo, mi ugrabilo in oskrunilo potem,

za vse to ti kličem iz dna srca: Življenje — hvala ti! ...

RUDAR

Jaz,
Ion Ciura,
rudar iz romunskih gora,
sem stradal,
devet tednov brez dela v omotice padal.
Zdaj se poslavljam,
iz vašega svetá se odpravljam.
Stisnil sem pest
in iz dinamita si gnetem zdaj
svoj zadnji grižljaj...

Jutri ne bo več po hišah prosjačil,
ne bo si z ostanki želodca več tlačil
Ion Ciura, rudar...
Jutri se bodo za vedno zaprle njegove oči,
usta in skrbi...
Usodi dam se brez pritožbe streti.
Kakor kamen pred njo stojim
z želodcem svojim — o, kako grize ta pes prokleti —
sem miren in pripravljen, da v zrak zletim.

VEM LE TO...

Vem le to:
nemiren sem, kakor živo srebró...
Jaz nisem rojen, da bi k zvezdam vzdihoval,
da bi prodal
za pest zlata se — hlapec, teleban —
in ne zato, da želel bi na svetu raj...
Niti zato, da bi bil lakaj,
niti zato, da bi bil tlačán.

Jaz sem rojen zato, da se razdam, da se vsega razdam,
da ne vprašam komu, da ne vprašam kam,
da v zanosu gradim, da se zrušim svetu k nogam,
da izvabljam obzorja v svoj dom, da dvigam zemljo v nebo,
da se razdam in ničesar ne maram za to...

Zemlja domovine moje, z viharji svojimi,
z gorami do neba, z oblaki svetlimi,
je dala dušo mi, kot vsakemu jo da,
tako kot grozdu da okus,
ki na vsem božjem svetu enakega ga ni...
Grozd komaj zrel v domovini moji
pripeke in snegá.

V noči težki, ko v praznino zrem,
v svoji hiši, ki je pred nikomer
ne zaklenem, ne zaprem,
prožim vsemu svetu svojo rokó,
ker sem rojen zato, da se razdam, da se vsega razdam,
da ne vprašam komu, da ne vprašam kam,
da sveti postavi darovanja se vklonim,
da gradim pojoč s slehernim utripom,
da s slehernim utripom — se zlomim.

DEMOSTENE BOTEZ

Rojen leta 1893. Gimnazijo in univerzo je študiral doma. Posvetil se je advokaturi. Udejstvuje se kot žurnalist in kritik.

OKOSTNJAKU

V telesu neestetskem in iz gline
sem nosil resno te vse svoje dni:
ti zmes iz davno mrtve mesečine,
iz apna in iz gluhe večnosti.

Kot mumijo sem te skrbno zavijal,
sem tujih branil te oči in rok,
nemoteno si v meni se razvijal,
kot to velel je biološki tok.

Pod kepo sem meseno in mlahavo,
ko sem sprehajal se aristokratsko,
občutil v sebi tvojo sovjo glavo
in staro domotožje azijsko.

Naj sem v karkoli veroval goreče,
naj jokal, ljubil sem stvari minljive,
smejanje čutil v sebi sem režeče
črepinje filozofsko zafrkljive.

Še dalj te vleklo bo telo zgarano,
dokler mesene ječe ne zdrobiš,
nosilo bo ponižno te in vdano,
tako kot bi skrivaj nosilo križ.

Ponosno slutim v tebi melodijo,
ko boš kot bela flavta sred puščav,
ko boš stopila v večno simfonijo,
ki ji začetka, žal, ne bom zaznal.

Ti v meni spiš, tako kot mrtvec sanja
in čaka, da ga sen strašan zbudi;
sem nosil te, te nosim brez mrmranja,
ti bela roža moje večnosti.

OCTAVIAN GOGA

Rojen leta 1881. Študiral je univerzo v Budimpešti in Berlinu. Bil je poslanec, prosvetni minister, predsednik romunskega pisateljskega društva in pred kratkim — za kratko dobo — ministrski predsednik. Postal je član romunske akademije in je l. 1924. dobil državno nagrado za svoje pesmi. Njegovo literarno udejstvovanje je izredno bogato. † 7. V. 1938.

STARA DVA

Zakaj sta me pustila v svet,
od doma stran poslala?
Zdaj roka moja bi lahko
za plug krepko držala.

Ko od vojakov bi prišel,
bi poiskal nevesto,
bi stare šege spoštoval,
za dom se trudil zvesto.

Po tujem svetu ne bi strt
potikal v dneh se rožnih,
pri vaju vedno bi ostal
v oporo let nadložnih.

In koliko bi vnukov, »ded«,
krog tebe mrgolelo
in pod večer bi ti čebljaj
jim pravljice veselo...

Tako pa... molita zaman,
je upanje varljivo;
zdaj v psalter mati joče se
in oče v brado sivo.

ZA SLUŽBO

MIŠKO KRANJEC

Ignacij Koren je končal klasično filologijo, vtaknil, kakor pravijo, diplomo v žep, odpravil vojaščino, zaprosil za službo in čakal dve leti doma na vasi pri svoji materi. Izgledi za službo so bili slabi: še bi moral čakati vsaj dve leti. Iskal je zvez na vse strani, naposled pa, ko ni bilo nikakega izhoda, se je prodal: to je, kajpa, ostro povedano, čeprav si je Koren to sam po tihem priznal. V resnici pa stvar ni bila niti tako tragična, niti tako kruta. Vse je bilo natančno določeno pri tej pogodbi: Ignacij Koren bo dobil službo, poročil pa bo hčer gospoda Slivnika, ki je preskrbel Korenu službo. To vendar samo po sebi ni nič čudnega; Koren si je lahko mirno dejal: Tako danes delajo vsi. Koren se je zaročil s Slivnikovo hčerjo in preživel nekaj tednov bodisi pri Slivnikovih, ali v mestu.

Zdaj je izvedel, da bo vsak čas dobil dekret; sklenil je, da se odpelje domov k materi, da se poslovijo od nje in da ponese s seboj tisto malo prtljage, ki mu je ostala iz študentovskih let.

Majhno zadrego pa je čutil pred srečanjem z materjo. Vse do zdaj ji je lahko govoril, da jo vzame k sebi, kakor hitro pride v službo. Izkazalo pa se je, da iz tega ne bo nič, moral se bo poročiti s Slivnikovo. S skromno plačo, ki jo bo dobival, pa ne bo mogel vzdrževati še matere. Samo to opravičilo se mu je zdelo grenko, ki je kanilo na pot radosti, da je konec koncev vendarle dobil službo. Vse drugo pa, kar je bilo še pred leti važno in veliko, na kar je prisegal in za kar se je navduševal, vse tisto je že zdavnaj splahnelo, in srce je bilo strašno prazno.

Z materjo bo vendar opravil dobro, o tem je bil prepričan. Mati je imela za vse stvari veliko razumevanje. Česar ni mogla dojeti z razumom, je dojela s srcem: odpuščala je, pa naj si ni bilo tako, kakor bi moralo biti.

Stvar z Rozino, ki je bila dekla pri hiši, in s katero je imel Ignacij Koren nekoč veliko razmerje — saj mu je rodila otroka, ki pa je na srečo kmalu umrl —, to razmerje je že bilo skoraj pozabljeno. In Rozina ni bila ženska, ki bi računala na kaj velikega.

Z zavestjo, da bo dobro in celo lahko uredil vse, kar je vsaj na videz nekoliko neprijetno, potem, da se bo zdaj nekako poslednjič poslovil od vasi, kjer je preživel polovico svojega lepšega življenja, se je veselo vračal k materi, da preživi nemara poslednjič res svoboden in sam zase teden dni življenja v mirni vasi, odeti v zgodnjo jesen.

Na postaji ga je čakala Rozina. Pripeljala se je s konjem ponj. Ignacij je pograbil svojo skromno prtljago: majhen kovčeg s perilom, in že je dal roko dekletu, ki ga je čakala ob leseni pregraji pri postaji. Bila je oblečena v kmečko obleko, skoraj revno, vendar je vse na njej razodevalo nekaj svojevrstnega čara, lepe, prirsčne topline.

»Ti si prišla?« je vprašal, ko ji je stisnil roko.

»Jaz,« je pokimala. »Slabo vreme je, pa mati niso mogli; bali so se, da bi dežilo.« Vzela mu je kovčeg iz rok in ga ponesla na koleselj. Odprla je pleteni sedež in vtaknila kovčeg v predal poleg sena. »Tu ne bo moker, če bo dežilo.« Počakala je, da je Ignacij sedel. Potem se je opravičila: »Saj sem hotela še drugi sedež, pa so mati rekli, da se lahko peljeva na enem.« Zmignila je z rameni: upreti se ni mogla materi.

»Zakaj se pa ne bi peljala na enem? Ali ti ni všeč, če sedim pri tebi?«

»Meni je vseeno, samo za vas sem mislila, da bi vam bilo neprijetno, če bi vas kdo videl. — Ali boste vodili?«

»Kakor hočeš.«

»Dajte vi. Kaj bi pa kdo rekel, da jaz vodim konja, ko je moški na vozu.«

Prijel je za vajeti, vzela bič v desnico, švrknil po zraku, in že je mlada kobila potegnila na kamnito cesto izpred postajališča. Prehitela sta nekaj ljudi, ki so takisto ustopili iz vlaka in jo peš mahnili proti domu, potem se je kobila ustavila in počasi vlekla, in Koren je ni več pri-ganjal. — Sedež je bil ozek, vendar je čutil, da se je Rozina odmaknila od njega in se še bolj stisnila.

»Kaj ti je neprijetno, če sediš ob meni?« jo je vprašal in se skušal nasmehnuti.

»Ne. Zakaj bi mi bilo neprijetno? Saj mi nič nočete.«

»Hm,« se je spet nasmehnil, tokrat trpko. »Kaj naj bi ti hotel?« Potem je zamahnil z roko. »Samo tako sem mislil — bili so časi, ko

se nisi tako odmikala od mene.« Nič ni rekla; zrla je predse, po ravni cesti, ki jo je daleč na obzorju presekala gozd: tam je ždela Goličava. Celu uro imata do tja. Bela cesta deli ravnino v dva sveta. Murve in jablane so zasajene ob njej, telefonski drogovi z dvojnimi številkami in z dvema žicama, nad vsem tem, nad tem že skoraj praznim poljem pa oblačno nebo, obetajoče jesenski, hladni dež, ki bo pregnal poslednje ljudi s polja, in ki bo pršil nemara dva, tri dni, nemara ves čas, kar bo Ignacij doma.

»Ali ostanete dolgo doma?« je prekinila molk.

»Zakaj?« jo je pogledal. »Ali ti je neprijetno?«

»Ne. Tako sem vprašala —.«

»Natančno ne vem. Ko pride dekret, potem kmalu nastopim.«

»To bo lepo, ko boste v službi. Tak lep poklic imate.«

Spet jo je pogledal. Njen obraz je bil resen. »Kakšen lep poklic!« je vzkliknil pritajeno. »Že sem ga sit, preden sem začel. Vsi drugi poklici so boljši in lepši: drugod delaš samo zato, da služiš, tu pa si nekaj dopoveduješ o vzgoji! — Pa je to potrebno, tako rekoč neizogibno. Kaj naj sicer delam? Da bi ostal doma? Mati ima res majhno kmetijo, kakor je živela moja mati, tako bi živel tudi jaz. Ampak, to res nima smisla. Vidiš, dve leti sem čakal v Goličavi in ljudje so se mi samo posmehovali: eni so se mi smejali, če sem oral, drugi pa če sem polegal v senci. Tedaj sem se veselil, da pride čas, ko bom nastopil službo in ko bodo ljudje prenehali s posmehom. Veselil sem se resnično tega. Zdaj, ko je to takorekoč že tu, zdaj ne čutim niti troho veselja nad tem... vse to je v bistvu vendar žalostno, nekam bedno.«

Pogledala ga je. Ujel je njene oči: tiste velike oči, nejasne barve, tako strašno brezstrastne, mirne, skoraj mrtve. Nikdar ni mogel določiti barve teh oči; zdaj je določil: bile so podobne jesenskemu zameglenemu nebu, tik preden bo začelo rositi. Da, to je jesensko nebo, mirno, hladno, obetajoče dež. Pogledal je njen obraz; bil je okrogel, z rdečimi lici: zrelo jabolko na vrtu, ki so ga otroci prezrli. Ostalo je med odpadajočim listjem in dalje zori. Ruto je imela zavezano tako, da jo je na vrhu glave zlomila v ostro konico, vendar ta konica, ki je ruto napravila podolgovato, ni mogla zabrisati okroglih potez na obrazu, podaljšati nizkega čela, ki so ga obkrožali čudoviti plavi, že skoraj beli lasje. Moral bi se samo za trenutek prepustiti čustvovanju, spomniti se nekdanjih dni, moral bi si samo rahlo priznati, da mu je to bitje, ki sedi ob njem, dotikajoč se ga z bokom, čeprav se skuša odmakniti, še vedno drago in ljubo, in že bi se lahko vse drugače pogovoril z njo. Njena desnica bi počivala v njegovi levici in čeprav ne bi govorila mnogo več, kakor zdaj, razpoloženje samo na tej uro dolgi vožnji bi bilo vse drugačno.

Ni še tako dolgo, kar je Koren ljubil Rozino. In komaj dobri dve leti sta minili, kar mu je Rozina rodila otroka. Takrat je bil Ignacij najprej nadvse razočaran, naposled pa se je z vsem sprijaznil. Priznal je otroka in materi je rekel, da je vesel, da je tako prišlo. Obrazložil ji je, da bo Rozino poročil — in Rozina ni bila napačno dekle —, in potem bo lahko vzel mater k sebi. Rozina bo znala skromno živeti, z majhnim bo gospodarila. Tako se je izkazalo, da bo to ugodna rešitev.

Otrok pa je umrl.

Mnogo kasneje si je Ignacij le priznal, da je bilo povsem v redu, celo dobro, da je otrok umrl. Razmerje med njim in Rozino se je močno shladilo. Oddaljila sta se drug drugemu, čeprav se nista povsem ločila, najmanj pa, da bi se sovražila; Ignacij Koren je še vedno rad videl Rozino, in po enem letu se je ljubezen med njima do neke mere obnovila, toda ni bila več tako burna, tako strastna: vse je kazalo na bližnji konec. In Ignacij je bil prepričan, da bo tedaj, ko pojde v službo, že zdavnaj vse mrtvo, da mu ne bo delalo nikakih preglavic.

Ozrla se je rahlo po njem. »Nekaj bi mi rada povedala,« je dejal, ko je ujel ta njen pogled.

Najprej je odmajala z glavo, ko pa je le silil, na pol iz radovednosti, na pol pa prisiljeno, je dejala:

»Na koncu te ceste, pred Goličavo vam povem.« Pokazala je z roko po ravni cesti. Zdelo se mu je, da se je rahlo, skromno nasmehnila. Zdaj je bil res radoveden.

»Zakaj ne bi zdaj povedala?«

Odmajala je z glavo, ne da bi ga še pogledala. Ni je mogel prisiliti.

Ko je bil Ignacij v četrti gimnaziji, je prišla k njim, majhna, drobna, umazana. Samo lase je imela čudovite: bele, kakor konoplja. Takih las je Ignacij malo videl. Kasneje so sicer lasje nekoliko potemneli, porjavili, toda Rozina se je pri njih čudovito očistila in popravila. Mati je rekla, da jim je nekoliko v sorodu. Ni pa imela nikogar na svetu in mati jo je vzela k hiši samo, ker je potrebovala pomoči. Nič večjih načrtov ni imela mati z njo. Prva leta ji ni niti plačevala. Tudi zdaj ni dobivala Rozina nikake plače mesečno, kakor druge dekle, toda nekoč je mati sama dejala: Rozino bo treba izplačati, kadar pojde od nas. S tem je mati priznala njene pravice do zaslužka pri hiši. Bila je mirna, delavna ženska, v nekem pogledu skoraj že topa, nemara manj vredna od drugih žensk.

Ignacij se dolgo ni ozrl po njej. In če se je, je krotil poglede in misli, in si prigovarjal, da postane »gospod«. Moral se je ogibati grešni priložnosti. Ko se je otresel misli na to, da bi postal »gospod«, se ni več toliko ogibal srečanju z njo. Toda Rozina ni bila ženska, ki bi sama segala po ljubezni. Rozina je šla mimo vsega, kakor bi imela zavezane oči.

Ignacij pa ji je moral priznati svojo ljubezen, ne, dalje več ni mogel prenašati mučnega trpinčenja samega sebe.

»Ti me moraš ljubiti, Rozina!«

Rozini so vse življenje samo ukazovali, ali pa ji branili. Sama se ni nikdar za nič odločila. Bilo bi nesmiselno, to je vedela. Ona je služila drugim, drugim se je pokoravala. Svoje volje ni poznala. Če ji je torej Ignacij rekel, da ga mora ljubiti, je to pomenilo toliko, kakor če je mati rekla: To in to napravi.

Rahlo se je skušala odmakniti tej zapovedi: »To ni prav, tega ne smem.« Ker pa je bil Ignacij vztrajen, se ni smela ubraniti. To je spadalo pod iste dolžnosti kakor delo. Korenova mati je imela do nje vso oblast zato, ker ji je dajala kruh in obleko. Lahko jo je kaznovala, lahko pohvalila, lahko ji je odpovedala in jo nagnala. In ker je Ignacij dorasel, ker je bilo očitno, da bo postal gospodar, je ona razumela tako, da ima tudi on vse pravice do nje.

Neprijetna pa je postala stvar, ko je Rozina zanosila. Mati Korenova se je najprej močno razsrdila in hotela dekletu pognati po svetu. Takrat pa se je Ignacij izkazal: rekel je materi, da bo poročil Rozino. Mati je spočetka skoraj onemela. Zakaj če fant že ni šel za duhovnika, tedaj bi moral poročiti vsaj meščansko dekletu, ne pa navadno dekletu! Že od početka, ko je šel Ignacij v šolo, se je med njim in materjo samo po sebi uredilo, da mati odide za njim, ko bo prišel v službo. Kaj pa, v začetku si je mati predočila lepo faro z velikim župniščem. Kasneje pa se je zadovoljila s tem, da pojde k njemu v mesto. Rekel je, da bo prodal to kmetijo in v mestu bosta potem kupila v okolici majhno hišo. Z zaslužkom pa bosta lahko živela!

Ob nezdigi z otrokom pa, ko je mati hotela postati ostra z dekletom, ji je spet dokazal, da ni nič napačno, če vzame Rozino. Rozina bo skromna, ker ni vajena razkošja; in samo tako je mogoče, da bo vzel še mater k sebi. Ah, kako lepo je znal Ignacij mater in sebe prepričati.

Otrok je umrl in Ignacij se je močno odmaknil od Rozine. Izkazalo se je, da je bilo tisto samo nasilno prepričevanje samega sebe! Leto dni je bilo razmerje med njim in Rozino hladno. Bil je zadovoljen, da Rozina to tako razume; da nikoli ne tarna, da ničesar ne zahteva. Zdaj je iskal ljubezni drugod, pri učiteljicah, pri dekletu v mestu, povsod, samo Rozine se je ognil. Po enem letu pa se je vrnil spet k Rozini, z velikim obupom in razočaranjem v srcu. Svet ga je razočaral, toda tudi Rozina ga ni mogla osrečiti in zadovoljiti. Vendar pa se je ljubezen med njima obnovila. Samo zdaj je bilo vse mnogo bolj premišljeno, mnogo bolj mirno, kakor prvič.

In tudi ni več na nič računal. To se je pokazalo, ko se je pred kratkim zaročil s Slivnikovim dekletom. Rozina je bila nekaj mimo-bežnega, recimo senca ob vroči cesti, kjer se potnik ustavi in odpočije, dokler ne pojde dalje. Nemara se bo kdaj spomnil na to senco, iskat je ne pojde več.

Ali je zdaj vredno razmišljati o njej?

Ne, v tem ne vidi nikakega smisla. — Res, in tega si ne taji: prevaral je to bitje. Toda, kakšen pomen naj ima razmišljati o tem? Ali je to mogoče popraviti? In naposled, ali ji je napravil s tem kakšno krivico? Ali ima pomen, da bi se ji vsaj opravičil? Ta ženska, ki sedi poleg njega tako strašno mirno, tako vdano, kakor mrtva stvar, ki zre po dolgi cesti in mu na koncu te ceste hoče povedati bržkone samo to, da ga ima rada, — ta ženska vendar ne bi mogla dojeti smisla njegovega opravičevanja. Ali bi mogla doumeti, da se je moral zaročiti, da se bo moral z drugo poročiti zato, da bo samo tako lahko dobil službo? Ona je doumela samo eno stvar na svetu: sirota je, prepuščena milosti drugih ljudi, ki mora biti ponižna, mora vse napraviti, kar ji zapovejo, in se ne sme nikdar ob ničemer razočarati, zato ker nikdar ne sme z ničemer računati, zato ker enostavno ne sme imeti nikdar svojega življenja.

Ignacij je to dognal že zdavnaj, tedaj, ko jo je imel še rad. Nikdar se ni upirala ničemer, kar je bila njena dolžnost; njena dolžnost pa je bila tudi pozabiti na Ignacija. To je vedela sama dovolj dobro. Vendar pa mu hoče zdaj, ko je tako lepa prilika — na koncu te ceste — povedati, da ga ima rada, da ga je vedno imela rada in podobno. Ignacij ve prav dobro, kaj hoče povedati. In on: stisnil ji bo roko, nemara bo še eno noč preživel z njo. Nič več.

»Ali si zaljubljena, Rozina?«

Velike oči, ki se ozrejo v Ignacija, niso začudene, tudi ničesar ne taji; vse je jasno v njih. »Ne. Zakaj bi bila zaljubljena, in v koga?«

»Tako — Biti zaljubljen je vendar lepo, ne? Poiskala bi si kakšnega fanta, ki bi te rad imel.«

Rozina odmaje z glavo. S tem pa vendar noče reči: Tebe sem imela rada, drugega ne morem in nočem. Ne, Rozina ne misli tako daleč. »Mene ne more nihče rad imeti.«

»Zakaj tebe ne bi mogel?« Ignacij misli: zato, ker se je z njim spečala, ker je imela otroka.

»Sirota sem; nimam ničesar.« Pa tudi to dognanje je hladno, njene oči se ne skalijo prav nič bolj. Ona ve, da je tako na svetu od pamti-veka, da je to določeno, da tega ni mogoče spremeniti.

»Pa če bi kdaj kdo prišel in rekel: Rozina, rad te imam. Hočem te vzeti za ženo — kaj bi mu rekla?«

»Saj ne bo prišel,« se je nasmehnila. »To bi bil neumen, da bi prihajal k meni, ko ve, da mu nimam ničesar dati. — Če bi pa koga morala vzeti, bi ga pač vzela.«

»Pa bi ga ljubila?«

»Morala bi ga ljubiti.«

Ignacij kima. Tudi to spada pod dolžnosti. Vse, kar počne v življenju, vse je ena sama velika dolžnost, ki ji Rozina ne bo mogla nikdar uiti. Tudi najlepše človeške stvari niso izvzete pri njej od dolžnosti. Ignacij gleda predse po ravnini. Hribi v daljavi, ki ob jasnih dneh tako lepo zožujejo in zapirjao to ravnino, so utonili v sivem jesenskem ozračju, ostalo je samo polje, z vlažnim, deževnim vremenom. Njive so razdrapane; velika jesen je nad njimi. Nikjer nikakega reda, samo tam, kjer so nove setve, tam je videti, da se bo življenje nadaljevalo. Koruzna polja so prazna, samo kupi koruzišča stoje pokoncu, krompirjeva polja so porasla s travo, krompirjeva trava leži suha, nagnita po razgonih, na vratnicah so kupi makovišča, korenine konopelj, ki so jih kmetje odsekali, ko so konoplje populili. Travniki za njivami so orumeneli, drevje je že zvečine golo; ptic ni nikjer, samo škorci še letijo prek polja. Daleč od ceste, med gozdovi so vasi, hiše z belimi stenami, s črnimi slamnatimi strehami. In nad vsem tem to oblačno, mrzlo, umazano sivo nebo, ki bo začelo vsak čas rositi, ko bo padal tisti drobni jesenski dež, ki se bo otreasal z neba tri dni, če ne morda ves mesec.

Ah, kako mučno, kako dolgočasno je vse to!

Kajpa, ljudje se ne vznemirjajo. Še delajo po njivah. Tudi ne bodo pobegnili, ko pride dež. Obleka se jim bo sprijela na telo. Ženskam bodo jope visele na grudih kakor umazane mokre cunje. Oni so vajeni tega, zakaj že sto in stoletja preživljajo večno enake jeseni z mrzlim, neprijetnim dežjem. Saj ne vedo, da je v mestu drugače. In če vedo, ne mislijo na nemogoče stvari.

Kako mirno, mrtvo sedi Rozina na vozu. Nič je ne moti to nelepo vreme. Dežnike je pripeljala s seboj. Toda čeprav ne bi imela ničesar, nič se ne bi razburjala, če ju dež zajame. Saj ve prav dobro, da so jeseni s tem mrzlim dežjem neizbežne, da mora včasih ves dan delati na takem dežju, vsa premočena, in da se ogreje šele zvečer; Rozina ve, da v življenju pač nima pomena vznemirjati se, nima pomena o čemerkoli tuhtati,

zato ker s tem prav nič ni mogoče doseči in spremeniti, temveč pojde vse tako naprej, kakor je od vekov določeno.

»Ali si želiš česa, Rozina?«

Šele čez čas se Rozina ozre po njem, toda spet tako strašno mirno, niti ne nezaupljivo.

»Česa naj si želim?«

»No — tako, karkoli. Vsak človek si nečesa želi, vsaj včasih.«

Rozina odmaje z glavo.

»Ne. Zakaj naj bi si česa želela?«

Res, zakaj naj bi si česarkoli želela, ko dobro ve, da je neumno želeli si karkoli, kar se v življenju ne more izpolniti. Ona je vendar z vsem tako zelo zadovoljna, tako bi hotela večno živeti.

Življenje ima svoj pomen zanjo samo v delu; in Rozina je srečna samo, kadar so ljudje dobri z njo, kadar ne kričijo nad njo. To je dovolj, česa večjega si ne želi.

»Ali bi dovolila, da ti nekaj podarim?«

Za en sam trenutek je nekaj blisnilo v njenih očeh, preden pa se je zganila, preden je odprla usta, da bi kaj rekla, se je že pomirila.

»Zakaj bi mi kaj podarili?«

Tudi to je rekla tako strašno mirno, toda Ignaciju je bilo vendarle neprijetno.

»Ampak, Rozina,« je vzkliknil nemirno. »Zakaj ta večna spraševanja. Ti vedno samo sprašuješ: Zakaj!« Za trenutek je pomolčal. »Hotel sem ti nekaj malega podariti za spomin... za tiste lepe dneve, ki so bili nekoč. Vidiš, razideva se. Morda nikdar več ne bo prilike, da bi se ti kako oddolžil. In jaz vendar čutim do tebe veliko hvaležnost — —. Mnogo si mi dala.«

Spet ga je pogledala. »Zakaj bi se mi oddolževali? Saj mi niste prav nič dolžni... ničesar vam nisem dala.«

Nič več ni imel povedati. Topo je sedel poleg nje, ponižan, osramočen. Saj ona ni vedela, da ga je ponižala, tega ni hotela. Potem ne bi sedela tako mrtvo poleg njega, potem bi se veselila. Še se je ozrl po njej, in zdaj ni odmaknil oči. Kakor rahla groza ga je obšla pred njo: Ta večni, brezupni mir, ta življenjska hladnost, ki se ne briga za nič na svetu, ki je prav nič ne more vznemiriti, ta strašna podoba jeseni na ravnini z mrzlim dežjem. Ali je njena duša mrtva? Ali je sam ubil njeno dušo? Ali je greh, kar je imel z njo; to je: ali je njegova krivda velika in jo je treba popraviti?

Taka je bila vendar tudi prej, in morda ga je s tem svojim mirom, s to veliko, brezmejno vdanostjo privlačevala nase. Saj je bila lepa, to je res, toda z lepoto ga ne bi nikdar mogla tako dolgo prikleniti nase. In zdaj bi se lahko vprašal: Ali bi bil zadovoljen z njo, če bi jo poročil? Kaj bi mu lahko dala ta ženska? Z neskončno potrpežljivostjo bi prenašala vse, kar bi jo doletelo, bila bi mu hvaležna do skrajnosti, prav tako ponižna, delala bi vse življenje s tisto posebno zavestjo dolžnosti do dela, ki jo imajo redki ljudje. Zase ne bi potrebovala ničesar. Saj tudi doma ni nikdar matere prosila ničesar. Kadar je kam šla, ji je mati nekako vsilila denar, da bi si kaj kupila. Pa ni nikdar vsega potrošila, zvečer je materi vrnila.

In otroke bi vzgajala.

Otroke je imela po svoje rada. Ko je rodila, sicer ni kazala tistega velikega zunanjega veselja, kakor ga kažejo včasih ženske, toda ko je otrok umrl, jo je našel doma v krčevitem joku. Otrok je bil njena lastnina, edina lastnina, ki jo je ona imela. Te skromne lastnine, ki bi ji bila morda samo v bridkosti in težkoče v življenju, se je ona vendar tako neizrečeno veselila.

Odprla je dežnik, ker je začelo deževati, in ga dala Ignaciju. Drugega je hotela odpreti zase.

»Saj nama bo eden dovolj,« je rekel in zaprl njenega. Pomaknil se je k njej z nasmehom: zdaj se ni mogla odmakniti. Ni se uprla, zato ker je menda tudi to smatrala za dolžnost. Ah, te strašne, večne dolžnosti! Topo je buljila predse po cesti, ki je postajala blatna. Še niže se je sklonilo nebo nad njive. Redki ljudje, ki so delali po njivah, so opravljali dalje delo nemoteno. Krave so se pasle po vratnicah, kakor da ni dežja. Cesta pa se je bližala kraju: kmalu bo utonila v Goličavi in se pojavila šele na oni strani. Toda Ignacij in Rozina se ne peljeta dalje. Tu je njun cilj, njun dom.

In zdaj se je Ignacij spomnil, da mu je obljubila, da mu bo povedala nekaj posebnega, preden prideta v Goličavo.

»No — kaj je zdaj tisto, kar si mi hotela povedati?«

Čutil je, kako se je njeno telo zganilo. Ozrla pa se ni po njem. Gledala je dež ali Goličavo pred seboj, ali pa je tako buljila predse.

»No —, ali mi hočeš povedati?«

»Jezni boste,« je dejala čez čas. »Saj je neumno, ampak kaj naj napravim? Moram vam povedati. Bolje prej, kakor slej.« Prej ni bil toliko radoveden. Mislil je pač, da mu hoče povedati, kako žal ji je, da jo je zapustil. Zdaj se je zgrozil, ker je slutil, da mu ima povsem nekaj drugega povedati. Vprašati skoraj ni mogel. Tudi ni bilo potrebno, sama je izpovedala:

»Otroka bom spet dobila.«

Trho več čustva je izražal njen obraz ob tem razodetju, kot prej. Ignacij Koren tega ni opazil, ker se mu je zvrtilo v glavi. Topo je buljil v njo, in bilo ga je groza.

»To sem Vam morala povedati,« je rekla, ko je še molčal. Ni se obrnila k njemu. Ni iskala pomoči, tudi ni ničesar prosila.

»Nemara pa se motiš, Rozina,« je naposled iztisnil.

»Ne,« je odmajala. »Nič se ne motim.«

Molčal je. Ves se je skrušil. Na razpet dežnik je udarjal dež, kobila je enakomerno udarjala s kopiti ob tla, kolesa so škripala. In nedaleč je ležala Goličava, kmečke hiše, krite s slamo in z opeko. Golo drevje je spuščalo veje na cesto; povsod pa je bil svečan, velik jesenski mir. Ignacij je molčal. Nič ni mogel povedati. Povrhu pa sta že zavila med hiše. Komaj je Ignacij opazil prijetno domačnost, ki je bila razpredena po Goličavi. Otroci so pritiskali debele umazane obraze k steklu v oknih in zrlji na cesto, na voz.

»Zakaj se je to zgodilo, Rozina?« je še dahnil Ignacij. Ni hotel odgovora, in tudi bi ga zastonj pričakoval. Rozina je trdo molčala, njene hrapave roke so ležale na odeji, s katero sta bila odeta po nogah, rosa je padala na te roke, bile so vlažne, pa jih vendar ni skrila pod odejo.

Zakaj se je to zgodilo, je občutil samo Ignacij. In zdelo se mu je, da se ne pelje domov, temveč nekam po svetu, v nepoznan kraj. Zato se

pelje v ta nepoznani, tuji kraj, ker nima več smisla živeti med ljudmi, med znanci in prijatelji. Pri njem pa sedi eno samo bitje, bitje, katero sovraži, katero zaničuje, katero pa vendar prav toliko ljubi kakor sovraži.

* * *

Mati je stala na pragu, stara in slabotna, z ovelim obrazom, nekam negibna. Rozina je odvedla konja v hlev, on pa je vzel svoj kovčeg in stopil k materi ter ji ponudil roko. Njene brezbarvne, skoraj vodene oči so bile takisto mirne kakor Rozinine, in tudi njo je obdajal tisti čudoviti mir, ki je ležal na Rozini in ki je naposled ležal na vsej pokrajini, na meglenem nebu, na drevju po vrtu in na hišah ob cesti.

Ne, tu ljudje ne znajo ljubiti, ga je obšlo, tu ne znajo biti prisrčni, prijetni, morda niti ne znajo sovražiti, in to je najstrašnejše. Ignacij bi vendar hotel, da vsaj sovražijo, če že ne morejo ljubiti.

Pa niso sovražili.

To je sprevidel, ko sta sedela v sobi za mizo. Soba je bila prijetno topla, in Rozina je še dalje kurila v peči, ko je Ignaciju poiskala čisto perilo, da bi se preoblekel. Tudi ji je mati naročila, da skuha čaj.

Mati je sedela za mizo; oblečena je bila v kmečko, temno in skromno obleko. Roke z dolgimi prsti so počivale, ena na kolenu, druga na mizi. Obrnjena je bila proti Ignaciju, poslušala je, da ji kaj pove.

Za vse se je pozanimala.

Takšna je bila vedno: kadar se je Ignacij vrnil, je sedla z njim za mizo in potem je hotela vsaj nekaj slišati, dokler on naposled ni povedal: Utrujen sem, rad bi malo počival. Zdaj tega ni storil. Namenil je nekaj dni materi in svojemu domu, da se tako rekoč poslednjič poslovil od vsega.

Zato je na njem ležala rahla zadrega, zlasti jo je povečalo še Rozinino razodetje. Prej je imel tako malo skrbi, da se ni bal, da bo vse dobro opravil. Opravičiti se je hotel materi in Rozini in potem oditi v službo. Zdaj je postalo opravičevanje tako malenkostno, da ni bilo vredno nanj misliti. Zdaj je pred njim ležala mnogo mučnejša stvar: urediti z Rozino. Treba bo nekaj ukreniti, tako vendar ne more ostati vsa zadeva! Spomladi se bo oženil s Slivnikovo. Kaj bi bilo potem, če bi izvedela, da mu je doma dekla porodila otroka!

Ne, to se ne sme zgoditi.

Materi je bil že poleti povedal, da jeseni dobi službo. Tudi ji je bil namignil, da se bo skoraj moral poročiti. O zaroki ni vedela ničesar.

»Kako dolgo ostaneš pri nas?«

»Počakati moram, da dobim dekret za službo,« je odvrnil. »Izvedel sem, da bo v nekaj dneh tu. Potem moram iti.«

Mati je kimala. »No, samo da dobiš službo.«

»Službo bom zdaj imel,« je prikimal. »Samo poročiti se bom moral.«

»Zato ker so te spravili v službo?« je vprašala. Samo prikimal je. Mati je razumela. Toda prav ničesar mu ni očitala. V dolgih letih, kar je študiral, se je sama mnogočesa naučila. Prej je bilo življenje tako enostavno, zdaj ga je gledala z druge strani. Nekoč je imela skromne, lepe sanje: Ignacij bo postal duhovnik, vzel jo bo k sebi, ko bo prišel na faro. Vse je splahnelo. In vendar ni mogla reči, da je razočarana. Bil je njen otrok, njen edini otrok. Vse mu je verjela,

kar ji je kdaj pravil, čeprav se je izkazalo, da se mnogo tistega ne bo nikdar izpolnilo.

Rozina je prinesla čaj v skodelici in postavila na mizo pred nju. Potem je prinesla še sladkorja in peciva, ki sta ga z materjo napekli za njegov prihod.

»Sebi tudi prinesi,« je rekla mati.

»Jaz bom v kuhinji,« je odvrnila. »Ni časa, da bi posedala.«

»Rekla sem ti, da sem prinesi.«

Rozina je odšla molče po čaj.

»Zelo vas uboga,« je rekel sin. Mati je molčala. Rozina je prinesla čaj in si vrgla vanj sladkorja. Potem je vzela pecivo in sedla na kraj mize, daleč od onih dveh.

»Preobleci se potem,« je dejala mati dekletu. Rozina je pokimala. Čez čas, ko sta že srebala čaj in prigrizovala, je rekla mati Ignaciju: »Oženil se boš seveda v mestu.«

»Da, pri njenih starših.« Mati je spet kimala. »Saj vas povabim,« se je nasmehnil.

»Na poroko? Bog ve, kaj naj bi tam delala.«

»Kaj boste tam delali!« je vzkliknil. »Pa vendar nočete, da bi sam šel? Čemu bo pa to podobno?«

»Do pomladi je še daleč. Morda pa je niti ne dočakam... Čedalje bolj čutim, kako mi pešajo moči. Prejšnje leto sem še tako lahko delala, kakor bi bila mlada. Zdaj me obide slabost in samo sedem kamor koli.«

»K zdravniku vas odpeljem.«

»Kaj bom pri zdravniku?« je rekla mirno. »Proti starosti in izmučenosti zdravniki ne poznajo zdravila. — Povrhu, zdaj tako nima več posebnega pomena. Vesela sem, da prideš v službo.«

»Za dve leti,« je rekel in čutil, da se je začel opravičevati, »vas vzameva k sebi. Povedal sem ji. Bila je navdušena za stvar. Tu prodamo in tam v mestu kupimo hišo. Zakaj bi se še mučili tu z delom, ko lahko tako sedite.«

Mati je molčala nekaj časa. Potem pa je rekla: »Premislila sem si. Čemu bi hodila v mesto. Teh nekaj let, kar me še morda čaka — bi rada tu preživela. Tako sem se navadila. Rozina ostane pri meni, da bo delala. Ko pa umrem, potem lahko tu prodaš in kupiš za to v mestu hišo.«

»Ne,« je ugovarjal. »Morate priti k nama!« Pa je dobro vedel, da je ne bo k njemu. Razočarala se je. Ni bila tako razočarana, da bi mu zamerila, ne, tega ji ni mogel očitati. Razočarana je bila tembolj nad življenjem samim. To je bral na njenem obrazu.

Rozina je odšla. Slišal je njene podrsavajoče korake po kuhinji, potem zunaj, zopet po veži. Zdaj pa zdaj je kje odpirala duri. Ogovarjala je kokoši in še iz hleva je bilo slišati njen razgovor z živino.

»Zelo pridna je,« jo je pohvalil in hotel, da bi mati kaj rekla. Potem bi se tudi zaradi nje lahko opravičil pred materjo. Mati pa je molčala. Ali je čutila, kako ponarejena je ta njegova pohvala?

Odveč jima je bil pri hiši, to je sprevidel. Nekoč se ga je mati tako razveselila! Zdaj sicer ni kazala, da je razočarana nad njim, vendar pa si je moral priznati, da je našla prav nepotreben izgovor in se umaknila v kuhinjo.

Ostal je sam v tej stari, prijetni kmečki sobi. Lahko bi šel v svojo sobo, ki jo je nekoč sam uredil po svojem okusu. Pa je ostal tu, kjer sta živeli mati in Rozina. Vse je dihala po svetem kmečkem miru, po negibnosti vseh stvari, ki so bile v sobi. Ni bilo otrok pri hiši, da bi razvlekli. Kakor je zjutraj Rozina pospravila, tako je vse ostalo do večera. Nikogar ni bilo, ki bi razmetaval, nikogar ni bilo, ki bi govoril ali prepeval, ali že kako drugače delal nered.

Mislil je, da bo opravičilo pred materjo težko. Zmotil se je, mati je razumela tudi tisto, česar ni povedal. Nemara bi bilo boljše, da se sploh ne bi opravičeval. Prav zaradi tega, ker je mati vedela vse. Zdaj se je osmešil v njenih očeh. Lahko bi mu rekla, kako malenkosten je!

Ona tega vendar ne bo storila.

Toda zdaj so nastopile druge stvari, na kar ni nikdar mislil. Tu je bila Rozina. Kaj bo z otrokom?

Ko mu je prvič to razodela, se je močno prestrašil. Po nekaj dneh pa se je pomiril. Premislil je vso stvar in se odločil: otrok naj živi. Njegov je, nikomur ne bo na poti. Takrat pa je bil Ignacij Koren nekdo drugi, kakor je ta danes. Bil je svoboden, komaj je odposlal prošnjo za službo. Čakal bi pač, dokler ne bi dobil službe, potem bi se oženil z Rozino. In jo vzal k sebi. Stvar ni bila nič strašna.

Danes je vse drugače. Zavedal se je, da bo poročil Slivnikovo hčer. Kaj naj torej ukrene z Rozino?

Jasno je samo eno: otrok ne sme priti na svet. O tem zdaj ni dvoma. Res, nekako se je prodal, toda to je malenkost, to delajo vsi, s tem se je lahko opravičeval. Če pa je že nekaj napravil, potem mora vsaj nekaj imeti od tega.

Bil je nemiren, nikjer ni našel pravega pokoja.

Večerja je minila tiho: spomnila ga je spet mnogih lepih nekdanjih dni, ko so prav tako lepo večerjali, ko je imel Rozino rad in se je veselil njene navzočnosti. Zdaj se ni ozrl po njej. Sedela je vdano za mizo, ne da bi kaj rekla, razen da je odgovorila materi, kar jo je ta vprašala.

Včasih se je ozrl po njej in vselej potem si je dejal: Jutri, jutri se mora odločiti.

(Nadaljevanje prihodnjič)

BREZ KONCA

MILENA MOHORIČEVA

Predčasno je stopil mali mož važno in dostojanstveno v sobo, malomarno vrgel svojo šolsko torbo na mizo in moško pozdravil.

»Živijo, mama, dva dni nimamo šole.«

»Kako?«

»Saj ti pravim, šole nimamo! Sošolec Verbič ima davico.«

»Pa zato praviš ti živijo? Lep tovariš si mu ti.«

»Ka-a-aj?«

»Ali ne veš, da je to huda, nevarna in nalezljiva bolezen?«

»Saj je šel v bolnico, ga bodo že pozdravili. Zakaj so pa bolnice, kaj? Mi imamo pa le dva dni prosto!«

»Ali ne veš, Janez, da je vsaka taka bolezen smrtno nevarna?«

»Kako?«

»Smrtno nevarna je.«

»Ali bi lahko umrl?«

»Seveda!«

»Ampak v bolnici že ne! Zakaj so pa zdravniki, kaj? Pa injekcije? Saj mu lahko naredijo tudi transfuzijo krvi! Ali se ne spominjaš, kako so takrat rešili fantka, ki je ležal v bolnici v naši sobi? Ali še veš? Oh, mama, mama, ti pa res vse pozabiš!«

»Se ti zdi?«

»O ja, ti vse pozabiš. — Veš kaj, jaz grem pa na vrt. Bom vsadil vetrnice, ki sva jih včeraj prinesla iz gozda.«

»Le pojdi, ampak popreje se preobleci.«

»Se mi res ne ljubi.«

»Kako, ali sem prav slišala?«

»Ne, res se mi ne ljubi.«

»Prav, ne pojdeš na vrt!«

»Pa mi daj domače hlače, saj vendar vidiš, da me v oni sobi zebe.«

»Jih boste šli že sami iskat, gospod, ali pa lepo gori ostanite.«

Mama se je obrnila in je odšla skozi vrata. Janez, ki je bil pripravljen na nadaljnji boj z besedami, na prošnje in na prilizovanje, v katerem mu je bila kos samo še njegova muca, je bil presenečen in razočaran. Gledal je k vratom, ki so se za mamo zaprla. Nato je skomignil z rameni in globoko vzdihnil nad mamo, kakor je ona često vzdihnila nad njim.

»S tabo je pa res križ.«

Potem se je pa spomnil, kako je vzdihoval očka in je važno, počasi in s poudarkom še enkrat zavzdihnil.

»Z ženskami je pa res križ!«

Šel je v drugo sobo, se preoblekel, nato vzel svoje orodje in vetrnice, ki jih je prejšnji dan prinesel iz gozda, in odšel na delo. K mami pa za kazen ni šel.

* * *

Janez je imel srečo. Dva prekrasna pomladanska dneva sta bila kakor nalašč zanj namenjena, saj je zdaj lahko na vrtu opravil vse svoje važne opravke. Nazadnje je vzel velike vrtne škarje in obrezoval grmovje.

Ko je prišel njegov očka domov, je bila vsa živa meja tako ostrižena, da se je prijel za glavo. Zelo skrbno je negoval to živo mejo in ponosen je bil, ker je bila tako gosta in ker je rasla po njegovi zaslugi tako enakomerno. Zdaj jo je pa Janez — takoj se mu je zdelo, da je to Janezovo delo — tako ostrigel, da ni bila ničemur podobna. Tu je bila porezana skoraj do tal, tam visoko, in sploh ni bilo več misliti, da bi jo lahko izravnali.

»Kje je Janez?«

»Želiš, očka?«

Janez je prišel k svojemu dragemu očku s precej nasprotujočimi občutki. Vendar se mu je zdelo, da bo najbolje, če pograbi nevarnost kar za roge.

»Očka, ali nisem bil priden? Poglej, kako sem živo mejo lepo porezal, da je tebi ne bo treba!«

Očka je pogledal svojega sina izpod čela:

»Zakaj si pa sploh šel rezat?«

»Očka, ali hočeš en krompir? Sem tudi kres naredil. Vse sem pograbil, ne veš, kako je gorelo! Tine in France sta mi pomagala peči krompir, hm, ali je bil dober. Sem še dva prihranil, enega za tebe in enega za mamico.«

»Koliko si jih pa ti pojedel?«

Pa ga je le speljal, svojega očka!

»Jaz? Ne vem več, štiri ali pet.«

»Kje je pa mama?«

»O, mama je šla že zgodaj v mesto po opravkih.«

»Ali je še ni doma?«

»Ne.«

»Hm. Prinesi krompir, greva gori.«

Janez je šel k svojemu kresu, na katerega je spominjal samo še kup pepela, in je s palico razmetaval toliko časa, da je našel še poslednja dva krompirja.

Oče mu je brž vzel enega iz rok, ga odcedil in ugriznil.

»Koliko si jih pojedel, praviš?«

»Ne vem več natančno, štiri ali pet.«

»Kaj, pet takih sirovih krompirjev si pojedel? Ali si znorel?«

»Kakšnih sirovih? Saj sem jih pekel! Ali niso fini?«

»Pa ti ni nič slabo?«

»Meni? — Kaj še!«

* * *

Čez tri dni je prišel Janez tako tiho domov, da ga nihče ni opazil. Svojo torbo, ki jo je navadno vrgel kar na mizo, ker se mu je preveč mudilo, da bi jo pospravil in da bi se dlje ukvarjal z njo, je na mamino začudenje spravil lepo v omaro, obesil je plašč, ki ga je navadno, kljub maminim opominom, položil kar na stol, in spravil je čepico v predal. Nato je šel k mami, ki je v sosednji sobi nekaj šivala, odrinil njeno šivanje in se spravil k njej na kolena.

»No, kako je Janez?«

Ovil je svoje roke okrog njenega vratu, položil glavo na njeno ramo in ni rekel ničesar. Čutila je, kako je vse na njem komaj zaznavno drgetalo.

»Kaj je, Janez, ali si bil zaprt?«

Odmajal je z glavo in spet ni ničesar dejal.

»Ali nisi znal čitati?«

»Ah ne.«

»Ali si dobil slab red v nalogi?«

»Nisem.«

»Pa kaj je bilo?«

»Mama, premisli, Verbič je umrl.«

Oklenil se je mame še tesneje, iz njegovih oči, ki so mami vedno tako veselo svetile, so se utrinjale solze počasi in neprestano in so neslišno padale na mamino krilo.

»Kdaj je umrl?«

»Včeraj ob petih.«

»V bolnici?«

»Da.«

»Kdaj bo pogreb?«

»Jutri ob štirih na Viču. Gospa učiteljica je rekla, naj prinesemo rože in naj pridemo vsi. Ob pol štirih naj se zberemo pred cerkvijo. Ali boš šla z menoj?«

»Bom.«

* * *

Ves dan je izmenoma lilo in snežilo. Janez je prišel od pogreba do kože premočen domov. Vso pot ni spregovoril nobene besedice. Ko se je preoblekel, popil čaj in sedel k svoji mizi, ki je bila poleg mamine, je šele spregovoril.

»Mama, zakaj je krsta plavala po grobu? Ali ni bilo čudno? Ali je bil res Verbič v tej krsti? Ali ni nič čutil?«

»Ne, Janez, nič ni čutil.«

»Zakaj, mama?«

»Ker je mrtev.«

»Kaj je to, mrtev? Mama, ali bom mrtev tudi jaz, in ti in očka?«

»Vsi bomo umrli, Janez.«

»In ne bomo ničesar več vedeli?«

»Ničesar.«

»Mama, pa zakaj je bila voda v grobu? Zakaj je vendar niso zmetali ven? Zakaj ga niso drugam pokopali? Kar v vodo so vrgli krsto, se spominjaš, kako je pljusnilo?«

»Da, Janez.«

»Zakaj pa ni bilo nič pogrebcev in nič konjev, samo tak navaden voz je pripeljal krsto, z rjavim platnom je bil zavešen. In tudi duhovnik je šel peš. Zakaj, mama?«

»Tak pogreb s konji in pogrebci velja mnogo denarja.«

»Veš, mama, Verbič ni imel plaščka za zimo. Gospa učiteljica mu je potem enega preskrbela.«

»Tako?«

»Da. In zdaj njegova mama gotovo tudi ni imela denarja za pogreb. Razumeš? — Ali še veš, kako so plavale naše rože po vodi?«

»Janez, nikar ne misliva več na to.«

»Mama, kdor nima denarja, nima nikoli lepega pogreba?«

»Menda je že tako.«

»Zato je rekla naša gospa, naj prinesemo rože. In tudi gospod katehet je najbrže zato govoril.«

»Gotovo.«

»Ali veš, kako je jokala njegova mama, ko je govoril? Zakaj pa je njegova stara mama padla?«

»Omedlela je.«

»V sneg in vodo je padla. Vse je teklo z nje, ko so jo odnesli od groba.«

»Stara je že in hudo žalostna je bila.«

Janez je počasi spravljal besede na dan, kakor bi jih z muko iztrgaval iz grla.

»Ali ga zdaj ne bosta videli nikoli več?«

»Seveda ne. Nikoli.«

»Mama, pa kaj je to, nikoli?«

»To je čudna beseda, in do konca je midva ne bova razumela.«

»Mama, zakaj pa sploh živimo, če bomo vsi umrli?«

»Tudi tega ti ne vem povedati. Saj tudi ne vemo, zakaj sije sonce, zakaj zelenijo drevesa in zakaj pojejo ptice. Tako je pač. Zakaj je tako, tega ne vemo.«

»Čudno. Ničesar pa res ne vemo.«

»Ničesar.«

»Pa kaj bo zdaj, mama? Krsta je v vodi, voda jo bo razjedla in nazadnje ne bo od Verbiča ostalo nič.«

»Tako se konča vse na tem svetu, Janez.«

Janez je vstal izza svoje mize, prišel k mami, se v naročju zvil v klopčič in vprašal:

»Mama, ali me imaš kaj rada?«

»Kako moreš tako vpraševati?«

»Saj sem samo tako vprašal. Mama, ali me boš vedno imela rada?«

»Saj veš, Janez.«

»Mama, jaz tebe tudi. Vidiš, brez konca te bom imel rad.«

»Brez konca?«

Nagnila je svojo glavo nadenj. Vse je bilo tiho. Čutila je samo, kako je njegova žila na vratu utripala v istem ritmu kakor njena. Pogreznila sta se v čustvo medsebojne pripadnosti in skladnosti, ki je daleč odmaknjeno od vsega, kar lahko s čuti zaznamo in otipljemo. Ta minuta se jima je pogreznila v večnost in izmerila sta njene globine in onimi tipalkami, ki presegajo vsakdanji svet našega izkustva. Za njiju ta trenutek ni bilo ničesar razen brezdanjega in brezmejnega čustva medsebojne povezanosti, ki je povsem jasno in prozorno, brez protislovij in dvoznosti, ki spremlja, žal, tako usodno, vsa druga čustva in doživetja, katera razgibavajo človekovo notranjost na tem svetu. Oba sta slutila, da je to čustvo brez konca.

BOGOMILI

JANKO LAVRIN

Bogomili, prav kakor tudi njihov nauk, splošni javnosti niso kdo ve kako znani, s čemer pa ne trdim, da na splošno niso zanimivi. Globoko zanimivi so z zgodovinskega, pa tudi z verskega, psihološkega in v neki meri celo s književnega vidika.

Bogomilstvo v širšem pomenu besede je bilo važno versko gibanje v srednjem veku. Kakor večina verskih nauk, je prišlo iz Vzhoda. V desetem stoletju je v Bolgariji zadobilo svoje ime in svojo obliko, od tam pa se je širilo ne le po sosednih deželah, nego tudi daleč preko meja Balkana kot takšnega. Tako imenovani Patareni v severni Italiji ter Katari in Albigenzi v južni Franciji so bili v bistvu le odcep bogomilske ločine, ki je imela svoje središče in glavni vir navdihnjenja na Balkanu. Mimo tega je bil albigenški nauk, ki se je širil predvsem med desetim in dvanajstim stoletjem, znan pod imenom *heresia Bulgarorum*. Francoski heretiki pa so imeli tudi trajne stike z južnoslovanskimi sektaši. Da, Katari in Albigenzi so smatrali Bogomile za avtoriteto v vseh duhovnih stvareh. V pismu škofu Conradu, papeškemu nunciju v južni Franciji (leta 1223) beremo o »poganu, ki ga krivoverci nazivajo svojega papeža in živi v mejah Bolgarije, Hrvaške in Dalmacije, v bližini ogr-

skega ljudstva. K njemu se zatekajo albigenški krivoverci po odgovore na sporna vprašanja.«

Tudi italijanski Patareni so bili v stikih z Bogomili. Celo najvažnejšo patarensko in albigenško listino tako zvano »Tajno knjigo« so prinesli v Lombardijo iz Bolgarije in jo prevedli na latinsko. Knjiga obsega pogovor Kristusa s sv. Janezom o stvarjenju in o poginu človeštva in sveta ter je pisana v duhu bolgarskih Bogomilov. Slovanski izvirnik se je izgubil, vsebina pa nam je ohranjena v dveh latinskih verzijah. Eno so našli v Carcassoneju pri Milanu, drugo pa na Dunaju. Dominikanski inkvizitor Reinerius Sachoni, ki je bil preje sam Katar, v približno istem času omenja nekega Nazarija iz Carcassoneja, ki je večkrat zatrjeval, da je sprejel svoj nauk od škofa in poglavarja bolgarske cerkve.

Bogomili in njih zapadni pripadniki so torej povzročili mnogo dalekosežnih dogodkov v južni in zapadni Evropi. Turška osvojitve Bosne, ki je bila vrata v Ogrsko in v srednjo Evropo, se je izvršila s pristankom Bogomilov in z njihovo pomočjo.

Bolj junaško vlogo pa so imeli Albigenzi v strašni križarski vojni, ki jo je organiziral proti njim Inocent III. Zgodovinski posledki tega križarskega pohoda za Francijo in za Provanso so splošno znani. Pa tudi v katoliški cerkvi sami vidimo, kako so ustanavljali razne institucije (kakor sv. Inkvizicijo in dominikanski red), ki naj bi pobijale ta krivi nauk in njegovo širjenje v zapadni Evropi. Da, v bogomilstvu in njegovih zapadnih vejah je bilo nekaj kali, ki so polagoma dozorele v veliko reformacijo. Hkratu z vsem tem pa nahajamo v njem elemente, katerih zmaga je bila nemara še manj zaželena nego dokončna zmaga njihovih preganjalcev — *ecclesiae militantis* —, »bojevite cerkve«. To pa nam postane jasno šele, če primerno označimo bogomilske nauke, njihovo širjenje in njihov pomen.

Bogomilstvo so sicer prinesli iz Male Azije, vendar so ga v Bolgariji še primerno predelali. Lahko ga označimo kot mešanico primitivnega krščanstva in poudarjenega manihejskega dualizma, nekaterih gnostičnih načel, celo malce budizma je v njem. Glavne korenine tega verskega gibanja pa zasledimo pri sirskih Masalijcih, zakaj njihov nauk je sestojal iz prav iste mešanice. Po Maniju so pobrali svoj radikalni dualizem, se pravi, svoje pojmovanje o večnem boju med lučjo in temo, med dobrim in zlim božanstvom, med Ormuzdom in Ahrimanom. Po krščanstvu so povzeli nekaj npravstvenih načel, ki so jih vzeli dobesedno iz evangelijev, po gnosticizmu pa so povzeli nekaj svoje kristologije in nekaj svoje kozmogonije.

Takšna mešanica, ki so jo naivno združili in poenostavili, je morala postati nevaren tekmeč oficelnemu krščanstvu z njegovim bogoslovnim dlakocepstvom, njegovimi notranjimi spori in vedno čedalje večjo posvetnostjo. Ni torej čuda, da so bizantinski cesarji storili, kar se je dalo, da bi zatrli oboje, Masalijce in Pulicijce. Samo pobožna vnema cesarice Teodore je imela na vesti okrog sto tisoč mučenicov, a bilo je vse zaman. Kot odpomoček proti temu zlu so poslali trdovratne krivoverce na meje, da bi branili bizantinsko cesarstvo pred barbarskimi vpadi. Tako so jih že leta 752. pod Konstantinom V. selili v Tracijo, pa tudi pozneje, zlasti leta 969., ko je Ivan Zimiscez naselil veliko skupino armenskih Pulicijcev blizu sedanjega bolgarskega mesta Plovdiva. Umevno je, da so novi naselniki, fanatični kakor so bili, skušali sejati svojo novo vero nele med

domačini, marveč tudi v vseh pokrajinah, ki so bile v njihovem dosegu, se pravi po vsej Bolgariji, kjer je bilo krščanstvo še mlado in slabotno.

To prinešeno krivoverstvo so jeli kmalu netiti še razni socialni vzroki. To se je zgodilo po neverjetnem podvigu bolgarskega naroda pod vladno podjetnega carja Simeona. Pod vladno njegovega sina Petra, ki je bil slabič in igrača v rokah svoje bizantinske žene, pa je sledila doba utrujenosti in propadanja. Grki so jim vzeli ves vzhodni del Bolgarije, zapadni del, Macedonijo in Albanijo s skupno prestolnico v Ohridu pa je Šišman povzdignil v samostojno kraljestvo, ki pa mu ni bilo sojeno dolgo življenje. Med in še po Petrovi vladi se je nova vera s svojimi kvietističnimi, antipolitičnimi in pesimističnimi nazori kar najgloblje zasidrala v Bolgariji. Kakor kaže, je bila ta nova vera tudi nekak protest proti agresivnemu grškemu kleru, ki je pod bizantinsko nadvlado preplaval Bolgarijo. Svečenik Jeremija pa je bil tisti, ki je dal tej veri njen poseben slovanski značaj ter postal njen propovednik, vodja in organizator. Vzdel si je ime Bogomil, kar odgovarja bizantinskemu Teofilu in po njem so vsaj med balkanskimi Slovani nazivali tudi njegov nauk. Bogomil je bil tudi eden izmed drznih reformatorjev tiste dobe, ker je brezobzirno šibal vse družabne in pridobitne privilegije.

Ko so Grki osvojili Bolgarijo, se je bogomilstvo jelo širiti po vzhodnem cesarstvu in je našlo v Carigradu eno izmed svojih novih oporišč. Bolgarski naselniki so ga širili v notranjost Male Azije. V zapadni bolgarski državi, ki je najbolj zrasla in hkratu propadla pod Šišmanovim sinom Samuelom, se je bogomilstvo zasidrilo tudi v Macedoniji, kjer so ga njegovi slovanski privrženci imenovali Bubuni (po bubunskem pogorju), Grki pa Kudugeni ali Fundatai (funda — vreča). V Srbiji pa so bila tla za razmah bogomilstva manj ugodna. Prvi srbski utemeljitelj Štefan Nemanja je, kakor se kaže, uvidel vse nevarnosti političnega razkroja, ki so pretile Srbiji od tega gibanja. Zategadelj ga je jel tudi srdito pobijati, v čemer ga je posnemal tudi prvi srbski metropolit sv. Sava. Pozneje je kralj Štefan Dečanski poslal svojega sina Štefana Dušana z ekspedicijo nad »brezbožne in poganske Babune«. Tudi slavni Dušanov zakonik kar najstrožje prepoveduje sleherno širjenje bogomilstva. Najugodnejša tla za to propagando pa so bila v Bosni. V drugi polovici dvanajstega stoletja je prišla Bosna za nekaj časa pod bizantinskega cesarja Manuela I. Komnena, ki se je, kakor je podoba, nameril porabiti Bosno le kot lestvo za nadaljnje osvojitve na zapadu. V tej dobi je prišla Bosna v neposreden stik z Bolgari in bolgarskimi bogomili. Dejanski razlogi za bogomilske težnje v Bosni pa so bili kaj zamotani in se še povrnemo nanje.

Toliko glede bogomilov na Balkanu kot takšnem. Velike trgovske poti med zapadom in med vzhodom, ki so vodile preko Bolgarije, tudi niso v majhni meri pripomogle k razmahu te vere. Gori omenjene lombardske in južnofrancoske ločine so nastale nemara po posredovanju drugih mednarodnih tokov in vezi, najvažnejša pot pa je bila vendarle ona, ki je vodila iz Balkana in preko Balkana.

Po teh najsplošnejših pripombah se lahko povrnemo k bogomilskemu nauku kot takšnemu, pri čemer se moramo nehote ustaviti pri manihejstvu. Njegovo versko izhodišče je približno takšno. Bog kot popolno bitje ni mogel ustvariti nepopolnega sveta z vsem njegovim trpljenjem. Ustvaril je le nevidno duhovno vesoljstvo (ki so ga nazivali Masalijci hiperkoz-

mijo), popačeno karikaturu tega vesoljstva pa je ustvaril njegov tekmeč Satanail, ki je, kakor se zdi, po njihovi sodbi združeval v sebi večnega kneza teme in gnostičnega »demiurga«.

Bogomili so nihali med zoroastrovskim dvoboštvom, ki dopušča dvoje istočasnih in večnih božanstev in očituje vse odtenke obeh pojmovanj. Nekateri so bili voljni priznati obe božanstvi, dobro in zlo, kot enako silni. Zato so nekatere manihejske občine tu pa tam častile tudi satana. Drugi so proglasili satana samega za božji stvor, bodisi za enega izmed njegovih dveh sinov bodisi kot poglavarja upornih angelov. Macedonska »cerkev« (ecclesia Drugutiae, ali Dragometiae, kakor se je imenovala po macedonskem plemenu Dragoševičev) se je zavzemala za dosledni dualizem. Tako je storila tudi grška bogomilska občina v Carigradu, katere »škof« Niketas je za nekaj časa prodril s tem naziranjem med Katari. To se je zgodilo leta 1161. na zborovanju v St. Felixu de Caraman pri Toulousu, kamor so prišli tudi bolgarski bogomili. Bolgarska cerkev pa je prevzela to naziranje v omiljeni obliki, češ da načeli dobrega in zlega nista večni in enako silni. Njej je sledila tudi bosanska cerkev. Ali neglede na to, ali so smatrali satana za nekakšnega zoroastrovskega Ahrimana, ali pa za upornega angela, je vsem brez razlike veljal za tvorca snovnega sveta. Ta nauk uči, da je uspeval Satanail samo do Adama, ki pa je bil že iz stvari in mu zategadelj ni mogel vdihniti duše. Ni mu preostajalo drugega, ko da se je obrnil po pomoč na Boga samega. Da bi ga prepričal, mu je obljubil, da bo duša Adama in njegovih potomcev za vedno pripadala božjemu duhovnemu vesoljstvu.* Bog je res šel v to kupčijo in je poslal v brezdušno telo padlega angela. Duše vseh ljudi, ki so se rodili poslej, so le padli angeli, ki se morajo ter se naposled tudi bodo povrnili k Bogu. Satanail pa ni držal obljube. V obliki kače je zapeljal Evo. Plod tega krvoskrunstva sta bila Kajn in Kalamela, po katerih sta se greh in zloba polastila človeškega rodu. Njun brat, pravični Abel, pa je bil ubit. Toda s to meseno zvezo z Evo je Satanail izgubil svojo moč »demiurga« in ni mogel več ustvarjati. Z božjim pristankom pa je še vedno ostal dejanski »kozmozemski«, vodnik stvarnega sveta, ki je njegovo delo. Imel je v popolni oblasti človeštvo vse do Kristusovega prihoda, se pravi vso dobo stare zaveze. Jehova ni bil pravi Bog, marveč Satanail sam, ki je preslepil Mojzesa in preroke, da bi zaslužniji človeštvo. Zato moramo na sploh, če že ne docela, zavreči staro zavezo. Božja resnica pričanja šele s Kristusom, zakaj on je bil logos in je izšel iz pravega Boga, ki ga je iz sočutja do podjarmljenega človeštva iztisnil iz lastnega srca in ga poslal na zemljo.

Vendar se Kristus telesno ni nikdar rodil, ker kot Bog ni mogel biti udeležen v čemer koli stvarnem. Njegova človeška oblika ni bila telesna, marveč je bilo nekakšno duhovno telo, *soma pneumatikon*, ki je imelo le navzven razne telesne lastnosti in je le na videz trpelo na križu. (S tem

* Kakor pravi Mani, je bil Adam povsem Satanovo delo, vendar pa ga je prežl s tistimi deli luči, ki jih je ukradel Bogu. Kakor pravi *Tajna knjiga*, si je Satan »zamisli in naredil človeka po svoji in po njegovi podobi in je velel angelu iz tretjega neba, naj stopi v telo, ki je bilo iz blata. Potlej je vzel nekaj iz tega telesa, napravil še eno telo v obliki žene ter ukazal angelu iz drugega neba, naj pride v žensko telo. Angela pa sta jokala, ko sta se videla v smrtni podobi in sta opazila, da sta si nepodobna... In je ukazal naj živita meseno življenje v telesih iz blata.« (Carcassonski rokopis). Ta zadnji stavek nam utegne pojasniti tudi bogomilski odpor proti spolnosti, proti zakonu in porajanju otrok.

naziranjem lahko primerjamo Manijevega *Jesus impatibilis*, in armenski monofizitizem). Tudi njegova mati ni bila pravo človeško bitje, marveč angel, ki je bil poslan na zemljo nalašč zato, da bi v navideznem telesnem procesu rodil Kristusa. Da navedemo papeža Evgenija IV. (navajamo po Starinah I. v izdaji Jugoslovanske Akademije v Zagrebu): Bosanski »bogomili trdijo, da je skrivnost božanskega utelešenja povsem navidezna. Torej po njihovi sodbi utelešenje božjega sinu in njegovo vstajenje ni bilo resnično, marveč se je zgodilo le na videz.« Kristus je uklonil Satanaila in mu odvzel členico *il* (ki pomeni »Bog«). Ponižal ga je zgolj do satana in njegova oblast nad človeštvom je prenehala. Človek se zdaj lahko obrača k Bogu, tako da se nravno izpopolnjuje. Kristus se je povrnil k Očetu in je postal eno z njim.

Razmotati vse te judovsko krščanske, manihejske in gnostične prvine, se zdi malone nemogoče. Takšno različje sestavin njihove vere je moralo v raznih vprašanjih ustvarjati neodločnost in spore. Glede človekove npravne svobode kažejo bogomili vse stopinje med determinizmom in med svobodno voljo. Vendar je prevladalo mnenje, da se človek, čeprav je uklenjen, lahko oprosti Satanailove tiranije, to je snovi in svojega telesa, to pa tako, da ga prezira in ga mrtviči. Tako so si poedine veje bogomilov, pa naj bodo še tako različne med seboj, vse edine v svojem zavračanju vsega telesnega in mesenega. Njihova morala je bila najdoslednejše puritanstvo, ki je smatralo celo zakon za pregrešen, vsaj v kolikor ta vključuje in dopušča spolno občevanje. Višji podaniki njihove cerkve se niso smeli ženiti, vsi drugi navadni verniki, ki se niso mogli vzdržati zakonskega življenja, pa so se, kakor Manijevi učenci, zmerom zavedali svoje pregrešnosti. Tolstojeve ideje, kakor jih izraža v Kreutzerjevi sonati, bi naletele v bogomilih na vnete pristaše. Odpor do vsega mesenega jim je prešel v pravo manijo, tako da so odklanjali vsako hrano, ki je količkaj v zvezi s spolnostjo, ali podžiga v človeku spolna nagnjenja. Skratka, bili so strogi vegetarjanci in so se ogibali celo jajc, mleka in sira.

Zaradi skrajnega gnusa do vsega telesnega so zametavali tudi vse stvarne simbole, celo izraz »vsakdanji kruh« v očenašu so spremenili v »duhovni kruh«. Misel o vstajenju telesa jim je bila bogokletna, zakaj v njihovih očeh je bilo človeško telo le ječa, v katero nas je zaprl Satanail. Kakor Pauluciji je večina bogomilov zavrgla tudi križ, ki jim je bil povsem snoven simbol in orodje, na katerem je trpel Kristus. To odklonilno stališče so razširili tudi na svetišča, na svete podobe, kipe, krst z vodo in na obhajilo, skratka na vse, kar je bilo kakor že v zvezi s kakršno koli tvarno silo.

Ker so z malone bolešno brezobzirnostjo obsojali vsa mesena nagnjenja, je verjetno, da se je zatrti spolni nagon kedaj pa kedaj skušal za vsako ceno uveljaviti v svojih popačenih oblikah. Zato je ime Bolgar ali bougre, kakor so v Franciji često nazivali Albingenze, postalo malone istovetno s spolnim pervertirancem. Vendar ne smemo pozabljati, da so bili pregnanjci Katarov in Albigenzov veseli, če so jim lahko podtaknili najbolj neverjetne pregrehe, samo da bi jih očrnili v očeh katolikov. Naj so bile res zablode nekaterih pervertiranih gnostičnih in manihejskih ločin še tolikšne, jih vendar nikakor ne moremo pripisovati niti bogomilom, še manj pa njihovim francoskim in italijanskim somišljenikom, ki so bili morda največji asketi v evropski zgodovini. Mučili so svoje telo, se postili vsaj trikrat v tednu in ena izmed njihovih silnih

teženj je bilo prostovoljno ubožstvo. V mnogih primerih so bili tudi komunisti, kar so bili kdaj pa kdaj že stari kristjani.

Ker so smatrali greh za zmago snovi nad duhom, jim je veljal sleherni greh za smrten greh. Član cerkve, ki se je hudo pregrešil, se je moral javno izpovedati. Če pa je pripadal višjim vrstam, so ga morali še enkrat krstiti in ga še enkrat posvetiti. Najvišja npravstvena resnica jim je bil Kristusov nauk, zlasti Pridiga na gori. Preozkosrčno tolmačenje tega nauka pa jih je zavajalo v dogmatično enostranskost, ki utegne sčasoma škodovati življenju tako kakor tudi vsaki npravnosti kot takšni. Ker so prisegali na dobesdni nauk evangelijev, so se bogomili in Albigenzi kajpak smatrali za edine prave učence Kristusove. Zato so se nazivali kratko malo kristjane v Bosni, »dobre kristjane«, v Franciji pa »čiste« (katharoi). Posvetno oficijelno cerkev pa so mrzeli kot škrlatno ženo iz Apokalipse, kot Antikristovo delo.

Toda naj so še toli sovražili katoliško cerkev, njeno posvetno moč in duhovniško hierarhijo, vendar niso mogli izhajati brez lastne urejene cerkve. Že omenjeni dominikanec in inkvizitor Reinerius Sachoni našteva v spisu *Contra Waldenses* šestnajst katarskih in patarenskih škofij v Italiji, Franciji, Bosni in na Balkanu — katerim so načelovali tudi trije slovanski škofje in sicer v Bolgariji, v Macedoniji in v Bosni. Toda vzlic Conradovi omembi albigenškega papeža »*habitantem in finibus Bulgarorum*«, te cerkve niso bile centralizirane. Verjetno je, da je poglavar bolgarskih bogomilov med sorodnimi ločinami užival neki ugled in zaupanje, vendar ga niso nikoli smatrali za »papeža« ali za vrhovnega vodjo.

Postati član ene izmed teh »cerkva« ni bilo lahko. Glavni pogoj je bila kandidatova zavestna npravstvena brezgrajnost in sprejemali so le dorasle ljudi, pa še te po dolgi preizkušnji. Pravi člani so se spet delili v dvoje skupin, kakor si ju je zamislil že Mani, v navadne vernike in v popolne izbrance. Ti poslednji so bili v veliki manjšini ter so morali preiti vse stopinje npravstvene discipline in izpopolnjevanja. Množice njihovih pristašev so jih častile kot ljudi polne Kristusovega duha, kot »bogonosce« ali kratkomalo kot »kristjane«. Bili so tudi duhovni voditelji v svoji verski občini, kjer so smeli (tudi ženske) vršiti vse svečeniške posle, čeprav so bili razdeljeni v nižje in višje stopinje. Reinerius Sachoni navaja štiri stopinje popolnih: *episcopus* ali *ancianus*, *filius major*, *filius minor* in *diakon*, kar odgovarja pri balkanskih bogomilih stopinjam: ded, gost, starac in strojnik (*ministrant*).

Morala teh izbrancev je bila seve mnogo strožja od one navadnih vernikov. Oni naj bi bili živi zgledi čistosti in čednosti. Božja služba, ki so jo vršili, je bila prav tako resna in preprosta kakor svečeniki sami. Njeno bistvo je tvorila pridiga in javna izpoved vseh članov. Posebnega obreda ni bilo razen krsta, ki pa ga niso opravljali z vodo, nego tako, da so držali sveto pismo nad glavo novega vernika. Poleg krsta so imeli še slovesno posvetitev navadnega člana v izbranca — tako imenovani *consolamentum*. Ta obred, ki je nekakšna reminiscenca na posvetitev starih kristjanov, so smatrali za edini pravi »krist duha«, ki edini napravi iz človekove duše »Kristonosca« (Kristusovo posodo) in jo tako spravi z Bogom. Brez takšne posvetitve se mora duša, tako so menili, vedno iznova utelesiti v živalskem telesu, vse dokler se dokončno ne očisti. Ker si ni bil nihče gotov odrešenja brez tega *consolamentum*, so se navadni

verniki podrejali temu obredu šele na smrtni postelji, zakaj šele smrt jim je dajala jamstvo proti ponovnemu grehu, ki bi jim iznova uničil veljavnost njihove posvetitve.

Posvetnost, razkošje in zlorabe oficijelne cerkve, vse to je bogomilstvo in njemu sorodna gibanja le še jačalo v njihovi poštenosti, nravni neomajnosti in predvsem v veri, da je njihovo občestvo edini pravi Kristusov zastopnik na zemlji. Že samo to je zadostovalo vsem resnim duhovom, da so se oprijeli te vere, ki jim je navkljub preganjanju jamčila zveličanje. Ali čudno je, da južnoslovanskih bogomilov vse do dvanajstega stoletja niso kdo ve kako preganjali. V Bolgariji jim je že v desetem stoletju nasprotoval metropolit Kozma, čigar *Govor proti krivovercem* je najvažnejši slovanski dokument o bogomilih. Kljub temu pa se je bogomilstvo tudi v Bolgariji tolikanj razmahnilo, da je okužilo celo dvor. Sin carja Samuela Gabriel in njegova žena sta bila oba bogomila. Pod konec štirinajstega stoletja je bolgarska država, ki se je znova otresla bizantinskega jarma in pod Ivanom Asjenom dosegla nov višek moči in prospeha, dokončno propadla. Pod turško oblastjo so se nekateri bolgarski bogomili izselili, drugi pa so prestopili h krščanstvu ali pa k mohamedanstvu. V okolici Plovdiva je še danes kakih petdeset tisoč bolgarskih katolikov, ki se nazivajo kar Paulicijce. To so nekdanji bogomili in so po večini armenskega pokolenja. Frančiškani, ki so prišli iz Bosne, so jih šele v šestnajstem stoletju spreobrnil h katoličanstvu.

Ko je sveti Sava ustanovil srbsko narodno cerkev, je bil to morda glavni vzrok, da se bogomilstvo v Srbiji ni moglo zakoreniniti. V Bosni pa je okolnost, da tam organizacija narodne cerkve ni uspela, po vsej verjetnosti največ pripomogla k razmahu bogomilstva med bosanskimi Slovani. Za to sta bila merodajna v glavnem dva vzroka. Prvi je bil povsem političen in je zadeval le nove oblastnike, drugi vzrok pa je zadeval le preprosto ljudstvo in njegove tradicije.

Znano je, da je bil leta 1102. ogrski kralj okronan za kralja Hrvatske, Dalmacije in Bosne. Zaradi zemljepisne oddaljenosti so bili bosanski bani na pol samostojni, na tihem pa so si vedno želeli, da bi se otresli vsakega vpliva ogrskih kraljev, papeževih varovancev. Poleg tega pa je papež skrbno bdel nad Bosno, ki sta si jo vzhodna in zapadna cerkev zmerom osporavali. Zato je bila ta prostrana dežela pod dvojnimi nadzorstvom. Politično je bila odvisna od Ogrske, cerkveno pa večidel od splitskih škofov, ki so bili po večini kaj pripravne igračke v rokah madžarskega dvora. Umljivo je torej, da so bosanski bani skušali slabiti tuji politični vpliv tako, da bi se osamosvojili vsaj v cerkvenem pogledu. Najboljši tak kompromis s temi sovražnimi silami naj bi bila nekakšna bosanska narodna katoliška cerkev z lastno nadškofijo in slovanskim bogoslužjem, ki so ga Jugoslovanom obljubili že davno prej, pa so jim ga splitski nadškofje in njihov latinski »kler« *ljubosumno osporavali.* (Eden izmed pobornikov slovanskega obrednega jezika je bil ninski škof Gregorij, ki mu je Meštrović nedavno tega postavil spomenik sredi mesta.) Že ban Kulin je imel podoben kompromisni načrt, ki pa mu ni uspel, in se je moral zateči k drugemu sredstvu. Postal je pokrovitelj rastočega bogomilstva in njegove »bosanske cerkve«. Pri papežu Inocentu III. so ga celo zatožili, da je skupaj z deset tisoč podaniki prestopil k bogomilstvu. Tudi njegova sestra, vdova Miroslava Nemanje je bila

znana kot vneta in dejavna bogomilka in je podpirala vse sovornike, ki so pribežali v državo njenega brata.

Med preprostim ljudstvom je bila bogomilska propaganda še veliko bolj uspešna. Čedalje silnejši napadi na slovansko bogoslužje so nalleteli na splošen odpor in ogorčenje. Tako so vsi opozicionalni elementi iskali izhoda v bogomilstvu. Ugled demoralizirane katoliške cerkve je vsebolj padal, bosansko bogomilstvo pa je vsebolj raslo, dokler ni sčasoma postalo že nekakšna državna vera, zlasti pod banom in kasnejšim kraljem Tvrdkom, pod čigar vlado je Bosna uživala čase neodvisnosti in velikega napredka. Po drugi strani pa se je bosanska bogomilska cerkev zaradi raznih kompromisov s krščanskimi cerkvami tolikanj spremenila, da jo nekateri zgodovinarji tega pokreta kratkomalo zamenjujejo s pravoslavno. To mnenje o istovetnosti obeh cerkva, ki ga je izrazil že leta 1867. Božidar Petranović in še nedavno tudi dr. Glušac, pa je komajda prepričevalno. Bogomilstvo je bilo podobno vzhodni cerkvi le v tem, da se je posluževalo v vseh verskih opravilih narodnega jezika. Skupen pa jima je bil tudi njen demokratičen duh. Že samo zato je bil prepad med obema slovanskima cerkvama manjši nego je bil prepad med bogomili in pa med aristokratsko latinsko cerkvi. Sicer pa so se bogomili nazivali kristjane v smislu prvotnega primitivnega, in ne v smislu pravoslavnega krščanstva. Nemara so se tudi kdaj pa kdaj na zunaj prilagodili uradni krščanski cerkvam, zraven pa na tistem skrbno varovali svoj tajni nauk. Vsekakor pa nam razni vnanji stiki, kompromisi in prilagoditve še ne pričajo zadostno proti zgodovinskim dokazom in dokumentom, ki govore o razmahu bogomilstva v Bosni. Ne smemo tudi pozabljati, da jih niso preganjali samo katoličani, marveč tudi pravoslavni. Takšen primer pravoslavne nestrpnosti najdemo v tožbi Ivana Kapistrana papežu Kalikstu III. (1455). »Mnogi teh bosanskih krivovercev, ki se prištevajo k patarenstvu, se spreobračajo k rimski veri, če slišijo božjo besedo. S pravoslavnim metropolitom in drugimi pa se nočejo spraviti. Mnogi rajši umro izven vere, nego da bi sprejeli pravoslavno vero.«

Ni nam treba še posebej poudarjati, da je bila katoliška cerkev nasproti bogomilom še bojevitejša kakor pa pravoslavna. Želja, da bi jih napotil nazaj, je bila eden izmed razlogov, ki so navedli Inocenta IV., da je leta 1248. potrdil južnim Slovanom staro pravico, ki jim je dajala slovanski obredni jezik skoraj po vsem ozemlju Bosne, Dalmacije in Istre. Da bi še bolj ojačil katoliško propagando, je poslal koncem istega leta v Bosno frančiškane. Njihovo delo je bilo v bistvu služba inkvizitorjev. Okoliščine pa so jih prisilile, da so uporabljali mirnejše in celo koristne načine. Govorili so jezik domačinov in so imeli pozneje, pod turško oblastjo, pomembno vlogo v bosanski književnosti.

Bosanskih bogomilov pa niso zatrli frančiškani, marveč šele Turki. Potem, ko so osvojili Bolgarijo, Carigrad in Srbijo, so se hoteli polastiti kajpak tudi Bosne, odkoder bi imeli svoboden vstop v ogrsko nižino in srednjo Evropo sploh. Poslednji bosanski kralj Stefan Tomašević, ki je bil bogomil, je iz povsem političnih ozirov sprejel katoliško vero. Iz istih razlogov je le-ta tudi leta 1461. poslal v Rim tri bogomilske plemiče in sloviti kardinal Juan de Torquemada sam je bil med tistimi, ki so jih spreobračali. Toda pričakovane pomoči od zapada ni bilo in neodvisni Bosni je ódklenkalo. Bogomili sami so se jezili na kralja, ker je opustil

njihovo vero in so pomagali turškemu napadalcu. Leta 1463. je postala Bosna plen Otomanov, njenega zadnjega kralja Štefana pa so ujeli in obglavili.

Pod turško nadvlado se je bosansko bogomilstvo polagoma razkrojilo. Večina sorodnih sekt je bila že zatrta, in postalo je osamljeno. Moralo je nujno propasti in izgubiti sleherno odporno silo. Mnogi — zlasti še plemenitaši — so se pomohamedanili. To so storili tem rajši, ker so kot muslimani lahko ohranili razne predpravitve med svojimi krščanskimi rojaki. Vendar so še kljub temu ohranili svoj narodni, to je srbohrvatski jezik. Več turških vezirjev, vojskovodij, učenjakov in pesnikov je bilo doma iz Bosne pa iz Hercegovine. Govorica strašnega zbora janičarjev je bila po vsej verjetnosti »bosansščina«, ki jo je celó visoka porta uporabljala kot diplomatski jezik. Sedanji mohamedanci pa so močno pomešani s pravimi Turki, ki so se vselili kot uradniki, vojaki in obrtniki in so se pomešali s svojimi slovanskimi soverniki.

Drugi bogomili so se vrnili v katolicizem ali pa v pravoslavje. Ta prehod je bil nekoliko lažji, ker so že veliko preje sklepali kompromise z njimi in so se itak vedno nazivali kristjane. Ime »bogomili«, ki se je bolj malo uporabljalo, se v Bosni ni ohranilo in ga nahajamo le še zelo poredko. Tako pravi didaktična pesem bosanskega mohamedanskega pesnika Hasana Kaimije:

I mi smo ga pili*
I u smradu bili,
Kao bogomili.

V ostalem pa je zapustilo bogomilstvo kaj malo sledov, tako v verskem i v kulturnem življenju Bosne. Najbolj zanimivi spomeniki tiste dobe so mogočni nagrobni kamni, ki so raztreseni po vsej Bosni in Hercegovini in celo po sosednih predelih Dalmacije. Njihova običajna oblika je oblika sarkofaga in »tumba«. V celoti jih je kakšnih sto tisoč in mnogi so okrašeni s prav lepimi ornamentami in simboli. Često jih vidimo lahko kar iz vlaka. Še danes ni povsem jasno, ali so vsi bogomilski. Verjetno je namreč, da so jih na splošno uporabljali plemiči in pa bogomilski kristjani. Često so jim rabili tudi kot posestni mejniki.

Zanimivo je, da je še nedavno tega bivalo po raznih skritih kotičkih nekaj bogomilskih družin, tako na primer v Kreševu in v Dobočanih. A tudi ti so izginili. Takšen je bil neslaven konec tega gibanja v Bosni. Prihranjena mu je bila tragična in herojska borba Katarov, Albigenzov in Waldenzov. Spomini tega gibanja v Bosni ne beležijo nobenega Raymonda Toulouškega in še manj takšnega, kar bi bilo enako Bézierju ali Carcassoneju. Ali prav zaradi tega je v evropski zgodovini tudi malo znano.

Ostaja odprto še vprašanje o kulturnem pomenu bogomilov. Vsekakor jim lahko štejemo v dobro dvoje, namreč njihovo sovraštvo do vsake krivice in pa prav tako močno nagnjenje k duhovnosti, k pravemu, notranjemu verskemu življenju. V svojem silnem protestu proti katoliški cerkvi so bili predhodniki reformacije, ki jim je kmalu sledila. Njeni predhodniki so bili tudi po svojem svobodnem tolmačenju evangelijev, ki so jih uporabljali in širili le v rodnem jeziku. Kljub vsemu temu pa

* namreč tobak: kadili smo tobak.

je škodljivost bogomilstva za življenje in za kulturo tako rekoč na dlani. Zakaj edinole tiste vere so mogle izpolniti velike kulturne naloge, ki so — namestu da bi bežale pred njo — sprejele snov in jo zgnetle v nekaj, kar je vredno človeka in življenja. V tem pogledu pa je imela katoliška cerkev pri vsej posvetnosti neprimerno globlji in sigurnejši instinkt, kakor vse sekte, ki so se proti izkušnji »mesa« zabarikadirale za pretiranim in enostranskim asketstvom. Pretirana askeza zmerom vodi v nihilizem in v uničevanje.

Ni čuda, če bogomili niti v življenju niti v umetnosti niso ustvarili ničesar trajnega. Umetnost so načelno odklanjali, prav kakor so jo zmerom odklanjali vsi fanatični puritanci. Književnost so priznavali v toliko, v kolikor je bila poučna in strogo moralna, se pravi imeli so razne molitvenike, nekaj odlomkov starega svetega pisma, razne apokrifne spise in legende, ki naj bi ponazorjevale njihov nauk. Svečenik Bogomil sam je baje pisal parabole in legende, vendar ni ohranjenega nič takšnega, kar bi bilo zagotovo njegovo. Razni apokrifni spisi so prodrli iz Bolgarije v zgodnjo srbsko in rusko književnost.*

Skratka, bogomili so bili kulturno skrajno neplodni. Tudi na njih se je izpričala resnica, da se skladata puritanstvo in kultura le do neke mere, onkraj katere si neogibno postaneta sovražna. Bogomilstvo južnih Slovanov pomeni najbolj izrazito poudarjanje morale v napačnem smislu. Postalo je torej potvorba življenja in je bilo nevarno vsemu, kar je hotelo rasti in je težilo po skladnem in vsestranskem razvoju. Potemtakem ni treba obžalovati, da ga je življenje izločilo kot nekaj odvisnega in škodljivega.

Prev. Peter Donat.

R A Z N O

IN MEMORIAM

Siegfried Jacobsohn je v Berlinu izdajal najpogumnejši pacifistični tednik v srednji Evropi »Die Weltbühne«. Za nas mlade ljudi, ki smo študirali tedaj v Nemčiji, je bila vsakokratna številka tega rdečega in pozneje rdečkastorjavega zvezka doživljaj, ki ga je nemogoče točno označiti. Ko smo se vrnili v domovino, nam je ostal tednik še nadalje najvernejše ogledalo Nemčije. Nekako z letom 1926. je prepustil Jacobsohn uvodnike Carlu v. Ossietzkyju, kar je vrednost revije še znatno stopnjevalo, saj ji je ta premočrtni, čisti človek vtisnil svoj obraz. Nič naravnejšega, kakor da je prevzel po Jacobsohnovi smrti sam odgovornost za revijo. Danes je mrtev eden onih mož, ki so Nobelovo mirovno nagrado nedvomno najbolj zaslužili. Naj izluščim iz člankov, ki jih je prinesla »Die Weltbühne«, nekaj njegovih stavkov v spomin.

O Panevropi. »Coudenbovejevo gibanje pomenja napredek, če ga primerjamo z dosedanjim pacifističnim gibanjem, ker

pričenja brez predsodkov in daje konkretnen, pozitiven cilj, ne pa svetovnega nazora. Nedostatek pa je v tem, ker kreira gibanje neke intelektualne plasti brez sodelovanja ljudskih množic. Panevropa kot ideja pomenja napredek, če jo primerjamo s stariškim pacifizmom. Panevropa kot metoda pa je povrnitev v iluzionistično dobo.

Panevropa je danes misel v fraku. Prav gotovo nimamo nič proti temu, ako je misel dobro oblečena, njena moč se bo pa pokazala šele, kadar si bo nadela delovno obleko...«

O Društvu narodov. »Tragedija Društva narodov: vojna ima svoj mehanizem, ki je vedno dobro naoljen in avtomatično deluje; mir pa je še vedno odvisen od dobre volje ljudi. In ljudje s tako voljo niso nikjer v večini, še manj na oblasti. Društvo narodov je postalo instrument različnih imperializmov. Naša zunanja politika na primer ne prenese meddržavne mirovne organizacije demokratičnih narodov, ampak le še konvent odličnikov,

* Najboljši pregled bogomilske književnosti je knjiga prof. Jordana Ivanova »Bogomilski knjigi i legendi«, ki je izšla leta 1925. v izdaji Bolgarske Akademija.

ki ne nalaga nobenih dolžnosti in kjer lahko bahavo udariš po mizi...»

O demokratični republiki (l. 1926.). »Vljudno prosimo, da ne obmetavate gospoda pri klavirju z noži — saj napravi, kar je v njegovi moči.« Ta poziv visi kot neviden plakat nad nemško republiko.

Ko ne bi bil dobri katolik Joseph Wirth na dnu svojega srca še vedno nepoboljšljivi liberalni nadučitelj, bi vedel, da mu njegov često citirani izrek: v uri odločitve ga bodo našli na strani delavstva, nalaga neke dolžnosti. Delavstvo se je v teh letih postavilo pred republiko kot ščit z naravnost asketskim samozatajevanjem — saj republika zanje razen drugega kruha ni ničesar imela. Ker Wirthova republikanska unija ne upošteva socialnega momenta, zelo sliči dami, ki ima samo gornji del telesa. Dama je sicer zelo lepa, vendar ji marsikaj manjka. To bi bilo tragično, ko bi tudi republikanski mož, ki jo z občudovanjem ogleduje, ne imel prav takih telesnih nedostatkov...»

O Poljski. »Izmed vseh nasledstvenih držav gre Poljski najslabše. Stisnjena med Nemčijo in Rusijo se zvija v tesnobnih sanjah, ki si potem iščejo duška v kričečih delirijih velesile. Poljska nima na vsem svetu niti enega iskrenega prijatelja, dejstvo, ki pomenja več nego vse zavezniške in obrambne pogodbe. Mladi državi s starim narodom je od početka manjkal kak Masaryk, dober in strog narodni učitelj, čigar kateder je vseeno vedno še ves svet...»

Invictis victi victuri. »Na univerzi v Berlinu je véliki dan. Odkritje spomenika. Napis si je izmislil nežen teolog, a bojevit nacionalist: — Nepremaganim premagani zmagovalci bodočnosti. — Megalomanija. Poraz v vojni je kruta resnica. Ker tega nočejo povedati, servirajo iznabuhle fraze kot fantastično bodočnost. Toda bodočnost je bila vedno pobožna samoprevara vseh premagancev, ki so zaradi nje izgubili sedanost...» Mrs.

Umberto Urbani:

»VEČNI STUDENCI« ALOJZIJA GRADNIKA

(Znani tržaški slavist univ. prof. Umberto Urbani je napisal za tržaški *Piccolo* sledeč članek o najnovejši Gradnikovi pesniški zbirki. Istčasno ga je poslal tudi nam in ga na tem mestu priobčujemo v prevodu.)

»Italsko sonce vtil si v moje žile: kri favnov in asiškega berača in Aretina in Giordana Bruna...«

»Z živahnim zadoščenjem sem prečital drugi zvezek »Jugoslovanskih piscev«.

Teško je reči, ali sta večje vrednosti globoko poznanje in točna presoja ali umetniška razporeditev. Zgolj slučajno sem najprej prečital ves esej o Gradniku: zgodilo se mi je kot je dejal Goethe o nekem italijanskem pisatelju, da sem »prehajal iz ganotja v občudovanje in iz občudovanja v ganotje...«

Tako se pričinja pismo srbskega akademika dr. Bogdana Popoviča, ki ga je priobčila beograjska Samouprava dne 14. julija leta 1937.

Alojz Gradnik mora biti velik pesnik, če je mogel vdihniti italijanskemu avtorju »Jugoslovanskih piscev« esej, ki je povzročil, da je »prehajal iz ganotja v občudovanje in iz občudovanja v ganotje« celo sam ustanovitelj srbske eklektične kritike in prireditelj najpopolnejše Antologije moderne srbske lirike.

Nisem se torej motil, ko sem v *Piccolu della Sera* z dne 30. avgusta 1932. izrazil svoje brezmejno občudovanje za pesnika Gradnika ter napisal med drugim: »V njem se stapljata Gregorčič in Aškerc, čeprav udarja iz njega bolj kot čustvenost prvega, sila drugega v krikih maščevanja, grožnje in upornosti. Pesnik naslika samega sebe v stihih, s katerimi se obrača do nebeškega očeta:

Italsko sonce vtil si v moje žile:
kri favnov in asiškega berača
in Aretina in Giordana Bruna.
In si dodal še mračni srd Peruna,
upornost sužnja, krutost osvajača
in Črtomira kri in Bogomile.

V tem nasprotju je tragedija obmejnega človeka, ki je ni v samem sebi zaznal nihče jasneje kot Gradnik. V dnu pesnikove viharne duše udarjata drug ob drugega slovanski in latinski svet. Toda v njej se tudi zbirata v sozvočje.»

Takega sem videl pesnika »Padajočih zvezd«, »Poti bolesti« in zbirke »de Profundis«, poleg Otona Zupančiča največjega slovenskega pesnika dvajsetega stoletja.

*

Velikonočno vstajenje leta 1938.! Ob radiu sledim oddaji blagoslova, ki ga bo zdaj zdaj Sveti oče podelil »Urbi et Orbi«, večnemu mestu in vsemu svetu... V milem cvetočem aprilskem poldnevu sta mi v duhu blizu Alojz Gradnik in Božidar Borke, ki je v velikonočnem Jutru priobčil svoj razgovor s pesnikom »Večnih studentev«.

Srečno izbrana so kritikova vprašanja, zgovorni pesnikovi odgovori o življenjski filozofiji, o plemenitem poslanstvu njegovega pesništva.

Prijatelj Božidar Borko je izpodbodel mojo radovednost. Gradnikovi »Večni studenci« bodo moja najslajša velikonočna potica.

»Pravijo, da današnji človek ni naklonjen subtilni obliki lirične umetnosti. Ali obstoji »kriza lirike«?«

Na to kritikovo vprašanje je dal pesnik ta lepi odgovor: »Današnja razkrojena doba, v kateri so protiduhovne sile navidezno v premoči, gotovo ni naklonjena lirični umetnosti, kljub temu pa plamen lirične pesmi ne bo ugasnil, ker je več. Saj ga čuvajo največji duhovi vseh narodov in vseh stoletij.«

Besedam slovenskega pesnika bi rad dostavil, da ne le ne bo ugasnil, marveč da bo živeje vzplamtel večni ogenj, ko imamo pesnike, ki vodijo podivjano človeštvo, da si uteši žejo pri »Večnih studencih«, kot to dela Alojz Gradnik pri Slovencih ali Ada Negri pri Italijanih. Negrijeve »Dar« in Gradnikovi »Večni studenci« sta najlepší in najbolj poduhovljeni lirični zbirki, kar sem jih čital v zadnjih letih.

*

V umetniški izdaji ljubljanske *Modre Ptice*, na 94 straneh, okrašenih z več izvornimi lesorezi Božidarja Jakca, je 51 pesmi, od katerih so mi ugajale »Stara ura govori«, »Poslednji gost«, »Pesnikova smrt«, »Fontana in vodni curek«, »Slovenska zemlja«, »Triglav«, »Trubar«, »Kraška pomlad«, »Na Grintovcu«, »Noč Vseh svetih na Brdih« in pa onih 21, ki predstavljajo veličastni cikel »Kmet govori«.

S tem ciklom je pesnik Gradnik prekosil samega sebe in se vzpel na najvišje vrhunce ne le slovenskega Parnasa, marveč Parnasa svetovnega pesništva.

Ali veste, komu govori Gradnikov kmet? Kmet govori domači grudi, nevesti, novorojencu v zibelki, sinku, materi, plugu, hlapcu, drevesu, sodniku, učenjaku, duhovniku, menihu, kiparju, rajnki ženi, svojemu krogu, mastilcem, Bogu, samemu sebi. In ko umre, govori zanj pesnik v pesmih »Kmet molči« in »Vstajenje«.

Toda kaj govori kmet, kaj pove lepega in novega? Srečni Slovenci in srečni tisti, ki razumejo blagovzeneči slovenski jezik, ker bodo lahko brali Gradnikov cikel v izvorniku. Bolj od vseh drugih pa bo užival slovenski kmet sam, saj ni noben pesnik prodril globlje v njegovo dušo in njegovo srce. Nobeden ni bolje tolmačil njegovih misli, njegovih čustev.

V teh 363 stihih — če sem jih dobro štel — je ves čarobni svet: mali slovenski

svet in veliki božji svet; tu je vse, kar se velikega rodi v naročju zemlje in kar cvete na njenem obličju, v srcu žene, v duhu moža, v duši stvarstva, v mnogoštevilnih pojavih življenja. Toda tu je še več: tu je jasna rešitev najtežjih problemov, ki vznemirjajo filozofe, sociologe, metafizike.

»Čemu mi kažeš prepade brez dna in rešne brvi?« izprašuje kmet učenjaka. »Kje stojiš ti sam? Visiš kakor pajek v prhli pajčevini in kar si spredel, ti razpara najblažji piš vetra...«

Kmet pa čuti trdno zemljo pod svojimi nogami, vidi nad svojo glavo mirijade zvezd, ve, kaj je pomlad, kaj je poletje, kaj je temna sila življenja in ve, da smrt dà vsemu krila za poslednji polet preko prepadov...

Vzdržim se estetske analize, ki bi se mi preveč zavlekla, sicer pa ne bi mogla niti najpodrobnejša analiza odkriti vseh lepote cikla »Kmet govori«.

Da si pa čitatelj ustvari manj medlo predstavo čudovitega cikla, ki bi moral biti preveden v vse jezike, zaključim z odgovorom, ki ga je dal pesnik Gradnik na sledeče vprašanje kritika Božidarja Borka: »Ti razgovori kmeta z zemljo pa s narodo, ljudmi in Bogom izražajo v pesniški obliki celo življenjsko filozofijo. Kako ste prišli do teh spoznav in kaj ste hoteli našemu človeku povedati z njimi?«

Zapomnite si odgovor, ki ga je dal genialni pesnik, in razmišljajte o njem:

»Hotel sem povedati, da ni globlje in iskrenejše povezanosti od povezanosti s krvjo in zemljo, da ta povezanost ni pri nobenem družbenem sloju tako očitna in tako občutena kakor pri kmečkem in da imajo vsi čustveni elementi, na katerih je zgrajen odnos kmeta do zemlje in družine, skoro religiozno posvečenje.«

Prevedla V. Š.

FRANCOSKI INSTITUT

v Ljubljani vabi na subskripcijo velikega *francosko-slovenskega slovarja*, ki ga piše univ. prof. dr. F. Sturm. Slovar bo upošteval poleg izrazov vsakdanje rabe in bogate frazeologije tudi terminologijo vseh tehničnih in znanstvenih strok, imena, argotizme itd. in bo naše najboljširnejše in najpopolnejše delo te vrste. Izhajal bo v četrletnih snopičih, ki se bodo plačevali v mesečnih obrokih po 20 din, tako da bo dosegljiv najširšim krogom. Pri zadovoljivem odzivu občinstva izide prvi snopič že na jesen.

Veselo presenečenje za naše bralce!

Naši naročniki bodo te dni prejeli
tretjo redno knjigo za letošnje poslovno leto, izredno zanimivi roman

ROJENI SMO NA BALKANU

ki ga je napisal mladi Bolgar

BOJAN ISAJEV

Založba Modra ptica je prvotno nameravala izdati kot tretjo redno publikacijo roman *Jordana Jovkova »Žanjec«*. Toda pozneje se je izkazalo, da je »Žanjec« zelo kratek in ker se je založbi istočasno posrečilo pridobiti avtorske pravice za izredno pomembni roman *Bojana Isajeva: »Rojeni smo na Balkanu«*, ni odlašala, ter se je odločila, da ga še letos uvrsti med svoje redne publikacije kot tretjo redno knjigo namesto »Žanjca«, ter nudi tako svojim naročnikom najboljše, kar je bilo iz evropske perspektive kedaj napisanega o čustvovanju in mišljenju bolgarskega in vobče balkanskega človeka. Posebna zanimivost je namreč v tem, da je bolgarski publicist Bojan Isajev živel dalj časa skoro v vseh evropskih velemestih, zlasti pa na Dunaju, kjer je tudi napisal svoj roman »Rojeni smo na Balkanu« in ga tu tudi najprej izdal v nemščini. Tako se je temeljito seznanil tudi z zapadno evropsko kulturo, kar mu je omogočilo, da je s svojim delom lahko odprl zapadnjakom vrata v razumevanje življenja ljudi, ki »so rojeni na Balkanu«. Kako velik odmev je vzbudila knjiga v Nemčiji, pričajo odlomki iz nemških kritik, ki jih spodaj priobčujemo. Prepričani smo, da bo roman tudi med Slovenci vzbudil navdušenje in še bolj stopnjeval zanimanje za življenje Bolgarov. To delo je takega značaja, da bo pripravilo pot tudi drugi bolgarski literaturi. Zato se je založba sporazumno s prevajalcem A. Bolharjem odločila, da izda »Žanjca« *Jordana Jovkova* kot izredno publikacijo, ki bo prav zaradi romana »Rojeni smo na Balkanu« tudi nepoznavalcu bolgarskih razmer tem bolj razumljiv in dragocen. Naročniki naj preberejo tozadevni oglas na naslednji strani.

Tu naj navedemo šest odlomkov iz kritik, ki so jih prinesli razni nemški listi o romanu *Bojana Isajeva: »Rojeni smo na Balkanu«*:

... Pisatelj je napisal knjigo, ki nas prevzame, to je dragoceno delo borca in pesnika.
»Generalanzeiger«, Duisburg, 27. junija 1937.

... Nekateri prizori so tako silni, veliki in popolni, da spominjajo na Dostojevskega.
»Neue Freie Presse«, 6. junija 1937.

... Ta knjiga ... nam daje uvaževanja vreden nauk, da se že neposredno ob osrčju Evrope pojavlja dvom, ali je evropski zapad še v stanju, da dá vsej Evropi še enkrat zaželeni urejalni princip.
»Deutsche Rundschau«, Berlin, avgusta 1937.

... Ta roman ni zanimiv samo zaradi krepko očrtanih življenjskih usod ... marveč predvsem zaradi zanimivih vtisov o svetu, ki se gradi.
»Badische Presse«, 25. julija 1937.

... Knjiga, ki se čitatelja najgloblje dojmi ...

»Deutsche Allgemeine Zeitung«, 2. junija 1937.

... Čisto zadržanje teh dveh sijajnih ljudi (glavnih junakov romana) dviga to knjigo visoko preko privatnega in ji daje vrednost, ki je splošno veljavna.

»Achtuhrblatt«, Nürnberg, 4. junija 1937.

Za doplačilo din 20— prejmejo naši naročniki lahko še en roman.

KOT
IZREDNA PUBLIKACIJA
IZIDE KONEC JUNIJA
ROMAN

lani umrlega bolgarskega pisatelja

JORDANA JOVKOVA
ŽANJEC

Ta roman, ki opisuje življenje bolgarskega kmeta in bolgarske vasi, je nameravala založba izdati kot redno publikacijo. Toda ker je zelo kratek in ker se nam je med tem posrečilo pridobiti pravice za izdajo romana »*Rojeni smo na Balkanu*«, s katerim menimo, da bomo svojim naročnikom prav posebno ustregli, smo se odločili, da izdamo »Žanjca« kot izredno publikacijo.

Jordana Jovkova, ki je lani umrl, moramo smatrati za najboljšega bolgarskega pisatelja polpretekle dobe. Napisal je dolgo vrsto novel in kratkih povesti, v katerih ga ni v Bolgariji do danes še nihče dosegel. Izmèd njegovih daljših spisov pa je »Žanjec« po soglasni sodbi bolgarske kritike njegovo najboljšo delo.

Prepričani smo, da bo marsikateri naročnik, ki bo prebral roman *Bojana Isajeva »Rojeni smo na Balkanu«*, želel spoznati tudi »Žanjca«, v katerem nam avtor riše življenje bolgarske vasi. Zato smo se odločili, da nudimo svojim rednim naročnikom ta roman po izredno nizki ceni. *Kdor se nanj naroči najkasneje do konca junija, ga prejme v platno vezanega za din 20—*. (Pozneje bo veljal v platno vezan za naše naročnike din 34—, za nenaročnike pa din 48—). Naročniki bodo takorekoč plačali samo vezavo in upravne stroške. Tiste, ki se za to delo zanimajo, naj torej takoj izpolnijo priloženo naročilnico in jo odpošljejo na naš naslov.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

ALI VESTE, DA JE PESNIŠKA ZBIRKA

Alojza Gradnika

VEČNI STUDENCI

Z originalnimi lesorezi Božidarja Jakca

doživela pri kritiki izredno velik uspeh. Pozdravila je ni le naša domača kritika, marveč jo je z navdušenjem sprejela tudi tujina.

V tej številki (glej stran 223) priobčujemo članek znanega italijanskega publicista univ. prof. *Umberta Urbanija*, v katerem pravi med drugim:

»S tem ciklom je pesnik Gradnik, prekosil samega sebe in se vzel na najvišje vrhunce ne le slovenskega Parnasa, marveč Parnasa svetovnega pesništva.« In dalje: »Srečni Slovenci in srečni tisti, ki razumejo blagozveneči slovenski jezik, ker bodo lahko brali Gradnikov cikel v izvorniku.«

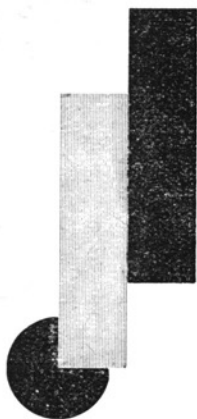
Tako sodi o tej prelepi knjigi tujina. Nihče, ki se kakor koli zanima za slovensko literaturo, ne bo mogel ostati brez te zbirke. Kakor pesmi Prešerna in Župančiča bodo skozi vse življenje spremljale slehernega Slovenca tudi pesmi Alojzija Gradnika.

Zbirka »Večni studenci« je izšla v dveh izdajah:

Luksuzna, v usnje vezana izdaja, je izšla na posebnem papirju samo v 100 izvodih. Vsak izvod ima svojo zaporedno številko in avtorjev podpis. Ta izdaja stane za naše naročnike din 96'—, za nenaročnike pa din 120'—.

Lepo opremljena v platno vezana izdaja stane za naše naročnike din 48'—, za nenaročnike din 60'—.

Z A L O Ž B A M O D R A P T I C A V L J U B L J A N I

Ne pozabite!

da je **Wellsova monumentalna „Svetovna zgodovina“**

neizčrpna zakladnica znanja, kaŕipot v pravire človeškega kulturnega, socialnega in političnega udejstvovanja ter veličastna slika življenja na našem planetu od njegovih prvih utripov pa do danes.

Delo stane:

Za naše naročnike:	v platno vezano	din 450'—
	v polusnje vezano	„ 510'—
Za nenaročnike:	v platno vezano	„ 510'—
	v polusnje vezano	„ 560'—

NAROČITE JO LAHKO NA OBROKE PO DIN 45 ozir. 51 MESEČNO

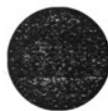
Reviji so priložene poloŕnice. Cenjene naročnike prosimo, da poravnajo naročnino za junij. Kdor je z naročnino v zaostanku, naj nam nakaŕe tudi ŕe zapadle obroke.

Tiste naročnike, ki so nam ŕe pred letom dni ali ŕe preje poslali svoje letnike revije Modre ptice v vezavo in izjavili, da jih pridejo sami iskat, opozarjamo, da jih naj dvignejo najkasneje do 1. avgusta t. l. Po tem roku zaloŕba ne bo veĕ odgovarjala za te letnike.

P R I D O B I V A J T E
novih naroĕnikov!

Oglejte si nagrade
V P R E J Ŗ N J I Ŗ T E V I L K I I

**Salda-konte, štrance, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

KUVERTA⁷⁹
LJUBLJANA⁹⁹

TYRŠEVA CESTA 67

TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA

Klišeje

vseh
vrst
po
fotogra-
fijah
in
risbah
izvrtuje

**Klišarna
St. Deu**

Ljubljana, Galmatinova ul. 13

Tiskarna Merkur

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROČILA, KI JIH BO IZVRŠILA HITRO,
LIČNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE,
REVIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RACUNE, LETAKE, LEPAKE,
POSETNE KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILA ITD.
VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
UPRAVE DRAVSKE BANOVIN« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
KATERE SEZNAM VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE

TELEFON 25-52